

MAHTUMKULU'NUN ŞİİRLERİNDE ÖLÜM TEMASI¹

Doç. Dr. Nergis BİRAY
Pamukkale Üniversitesi
[Türkiye]

Özet: Bildirimizin esasını, Mahtumkulu'nun şiirlerinde ele aldığı “ölüm” teması oluşturacaktır.

Mahtumkulu'nun şiirlerinde işlediği “ölüm” temasını üç gruba ayırarak ele almak ve incelemek mümkündür:

1. Dünyanın geçiciliği, insanların bir gün mutlaka öleceği, “ölüm” gerçeğinden kaçılmayacağı görüşlerinin ele alındığı şiirlerde şair, konuyu, dini-tasavvufi temeller çerçevesinde işlemektedir.

Bu temanın “Nasıl olsa bu geçici yerden gideceğiz. O zaman bu yalancı dünyada bir “yahşı at” bırakmak gerekir.” fikriyle devam ettiğini görüyoruz. Burada ahiret inancı ve öte dünyaya nasıl hazırlanmamız gerektiği konusu da ele alınmaktadır.

Şairin, bu anlayışın bir basamak sonrasındaki hareket noktası, dini-tasavvufi anlayışla ele aldığı “ölüm” temasıdır. “İnsanın diri iken ölmesi” veya “ölmeden önce ölmek” şeklinde ifade edebileceğimiz bu görüş, şairin hem nefis terbiyesi konusundaki fikirlerini gözler önüne sermekte hem de öğretim ve eğitime arzusuyla hareket eden Mahtumkulu'nun derviş yönünü ortaya koymaktadır.

2. Bu gruptaki şiirlerde şairin yakınlarının ve sevdiklerinin zamansız ölümlerinden duyduğu acı hâkimdir. Burada şairin iç dünyası kararmıştır, ölüm karşısında çaresizlik ve duyulan müthiş bir acı söz konusudur.

3. Üçüncü grupta ise şairin dünyevî aşktan çektiği sıkıntı, Menli Hanım'a olan aşkı yer almaktadır. Sevdiğinden ayrı olmanın ölümden daha beter olduğu fikrinden hareketle ölüm ve ayrılık konusundaki kıyaslama karşımıza çıkmaktadır.

Bildirimizde “ölüm” teması bu üç grup çerçevesinde ele alınarak işlenecektir. Bazen Mahtumkulu ile Yunus Emre'nin benzer temalarda bulunduğu bazen bir saz şairinin yazdığı ağıt edası ile bu temanın karşımıza çıktığı görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Mahtumkulu, şiir, tema, ölüm.

Abstract: We report the substance of his poems dealt with Mahtumkulu “death” theme will create.

“Death” theme met in the Works of Mahtumkuli can be divided into three groups:

1. The world is changeable and life of a human limited – here is the main thought of the poet. He writes: “Someday we all must shall abandon this world and therefore we must leave it with dignity, having left good name after ourselves”. Such questions, as belief in the future life after death and preparation to it were considered in his Works.

2. The sufferings of the poet are described in his Works. The sufferings caused by premature death of his nearest relatives and people. He writes: “Death is inevitable and person is weak before it”.

¹ Uluslararası “Mağtımğulu ve Dünyanın Ruhı-Medeni Gımmatlıkları – Haklara İlmı Maslahat” (12-14 Mayıs 2008- Türkmenistan/Aşgabat) Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

3. *The emotional sufferings of the poet are described: his love, devotion to Mengli. The separation with girl is considered to be more difficult than that.*

Key Words: Mahtumkuli, poet, theme, death.

Ölüm, bir bilinmezdir. İkinci defası olmayan bir olgu(fenomen/görüngü)dür. Bu açıdan ele alındığında insanoğlunun dikkatini çeken, anlamaya, kavramaya, hayal etmeye, çözümlenmeye çalıştığı bir konu olarak karşımıza çıkar. Kendi ölümü ilk ve tek defa olacağı için insan ölüm olgusunu ancak başkalarının/yakınlarının ölümleriyle karşılaştığında tanır.

Sosyal bilim araştırmacılarının üzerinde en çok durduğu konulardan biri ölümdür. Bauman ölümü “*varlığın mutlak ötesidir.*” diye tanımlar. O, *ölümün algılanamayacağını, zihinde canlandırılmasının veya temsil edilmesinin zor olduğunu ifade ettikten sonra aklın ölümü kesinlikle düşünemediğini bu yüzden de terim olarak bir çelişki taşıdığını ve öyle kalmaya da mahkum olacağını* belirtir. Zaten *ölümü düşünmek onu baştan reddetmek değil midir?* (Bauman, 2000: 11–28)

Brown öncelikle eski filozof ve sosyal bilim araştırmacılarının fikirlerini sıralar. Freud’a göre *insan, biyolojik ölüm ve hayat birliğini çatışan zıtlara ayıran ve sonra da çatışan zıtları bastıran hayvan olarak tanımlanmaktadır.* (Brown, 1996: 115) Hegel “*genelde sonlu şeylerin doğası, aslî varlıkları olarak gelip geçicilik tohumları taşır., doğdukları saat, öldükleri saattir.*” fikrindeyken; Nietzsche, *mükemmel olan ve olgunlaşan her şeyin ölmek isteyeceğini* belirtir. Aslında onun istediği mükemmel sonsuzluktur, fakat bu mükemmellik ölmeyi de ister. (Brown, 1996: 116–119)

Lévinas, zaman ve ölümü sorguladığı eserinde ölümün *geri döndürülemeyen olduğunu, bir yanıt yokluğu olarak tanımlanabileceğini, aynı zamanda da bir gidiş ve vefat olduğunu* belirtir. (Lévinas, 2006: 11–12) *Ölüm, zamanın kesintisiz akışı içerisinde bir varlığın süresinin bitmesidir, sonu’dur.* Kısacası Lévinas’a göre *ölüm şeylerin mahvoluşudur.* (Lévinas, 2006: 41)

Bauman ölümü fiziksel yaşamın ya da organizmanın yok olmasından çok insanların ayrılığında görür. (Bauman, 2000: 169) Zaten Freud’un da dediği gibi, *insan yaşam (eros) ve ölüm ikiliği arasındadır, buna bağlı olarak da ölüm içgüdüsü, kafa karıştıran bir metafor haline gelir.* İnsan ayrıldığı cenneti tekrar elde etmek için bu iki dönem arasında kendisiyle müthiş bir savaş yaşar. Böylece ölüm hayatın için bir parçası olur. Yani bütün *hayatın hedefi ölüm’dür.* (Brown, 1996: 85–111) Heraclitus her şeyin zıddıyla mümkün olduğunu ifade eder: “*İçimizde canlı ve ölü, uyanık ve uykuda, genç ve yaşlı olan aynı şeydir. Sonrakinin tersine dönmesi öncekini verir; önceki zamanla sonraki olur.*” (Brown, 1996: 111)

Bazı filozoflar *felsefe öğrenmek, ölmesini öğrenmektir,* derler. Rilke; “*Her kim ki ölümü hakkıyla anlar ve kutlarsa, aynı zamanda yaşamı yüceltir.*” (Brown, 1996: 120) iddiasını öne sürerken bu zıtlığın aslında bir iç içelik olduğunu da vurgulamaktadır.

“Trajik Bir Şair ve Şiiri” adlı eserde de bu zıtlık üzerinde durulmaktadır: *İnsan varlığına yüksek bir anlam yükleyen varoluşçu yazar ve filozoflar, insanın büyüklüğünü ve değerini, mağlubiyeti bile bile savaşa evet demesinde bulurlar. Aksi durumda ise hayatın anlamı absürt ve nihilist bir içerik kazanır.* (Balci, 2008: 42)

Brown, ölümü hayatın bir karşıtı olarak değil, parçası olarak görmek gerektiğini, eğer biz onu hayat ve ölüm şeklinde iki uzlaşmaz gruba ayırırsak bastırılmış bütün içgüdülerle hareket edip ölümü olumlayamayacağımızı sonunda da tek çare olarak ölümünden kaçmaya çalışacağımızı söyler. Aslında insan ölümünden kaçmaz, tam tersine

ölümün kucağına atlar. Brown'a göre ölümü olumlayarak yaşamak için çözüm psikanalizden geçmektedir. (Brown, 1996)

Lévinas, ölümün gelmesi için yıl sayısının gerekli olmadığını, bir insanın dünyaya gelir gelmez ölmek için yeteri kadar ihtiyar olduğunu ifade eder. Ölümle zaman arasındaki bağlantıyı da *ölüm zamanda bir yerde değildir, ama zaman kökensel bir şekilde olmak, yani ölmek içindir.* (Lévinas, 2006: 50–55)

Ölümlü olan sadece Ben'dir. Hatta bir başkası için ölüme gidebiliriz. Ama kimsenin ölümünü başkasından çalmamız mümkün değildir. (Lévinas, 2006: 48) Başka bir deyişle, herkes kendi ölümünü ölür.

Lévinas, asıl problemin ölüm olmadığını, problemin zaman için anlamının ne olduğu konusunda yattığını belirtir. O, ölümü bir hiçlik olarak düşünmez ve böyle bir düşüncenin yanlış olduğunu söyler. Yani insanlık ölmeye zorunlu bir varlık biçimi değildir. Tam tersine insanın zamanı bu ölümüne var olmak demektir. Yani aslozan varlığın anlamıdır yani varlıkbilim (ontoloji)dir. (Lévinas, 2006: 68–88)

Zaman konusunu en çok işleyen yazarlarımızda Tanpınar'a göre de *yaşayan bir varlık olarak insanın en büyük sıkıntılarında biri zamanın içinde mi dışında mı olduğunu kesinleyememesidir. İnsanın doğum ve ölüm arasındaki süresi bir zaman dilimidir fakat kendisinden önce ve sonra da zamanın devamlı oluşu ve sürekliliği gerçekten hangisinin zaman olduğu konusunda insanı şüpheye düşürür.* (Balci, 2008: 66)

Özet olarak *“her ölüm, ilk ölümdür.* Ölümde soyutlanan da varlık değildir. O zaman biz soyutlanmış oluruz. (Lévinas, 2006: 88, 96) Varlık ölümlü olmakla karakterize olunur. Ölümsüz bir varlık tasarımı -ki dünya varlıklarından söz ediyoruz- tanıdığımızı ve bildiğimizi düşündüğümüz anlamda bir varlığa ilişkin bir tasarım değildir. Varolmak ölümlü olmaktır ve bir defa ölünür. Ölüm bu yönüyle varlığın hep yaşadığı hal ya da aşama değildir. Onun varoluştan kesilmesidir. İslamiyet'te bu anlayış Hz. Muhammed'in bir hadisinde şu şekilde ifade edilir: *“Ölüm, bir kıyamettir. Ölenin kıyameti kopmuş demektir.”* (Gazali: 198)

Aslında ölümü hep yolculuğa benzetilir. O, bilinen dünya mesafeleri arasında bir yer değiştirmeden çok, bu anlamda bir yolculuktan çok temelde olana ve aslı kaynağa bir dönüştür. Aristoteles ve Hegel ölümü bir yolculuk kabul ederler ve bunun aynı zamanda bir başlangıç olduğunu da söylerler.

İslamiyet'e göre ölüm mutlaktır. Her insan ölümle karşılaşacaktır. Kur'an-ı Kerim'de *“Her nefis ölümü tadacaktır.”*² denir. Bu gerçek daha açık bir şekilde de ifade edilmektedir: *“Andolsun sizi ilk defa nasıl doğumunuzda çırılçıplak (yalnız) yaratmışsak, öylece yapayalnız ve teker teker huzurumuza gelirsiniz. Size verdiğimiz mal ve mülkü dünyada bırakırsınız.”*³

İmam-ı Gazali, insanların bir kısmının ölümü son ve yokluk olarak değerlendirdiğini, yeniden dirilmenin haşr'ın olmadığını kabul ettiklerini ifade ettikten sonra bu kişilerin ahrete ve Allah'a inanmayan inkârcı kişiler olduklarını kısacası kâfir olduklarını söyler. (Gazali: 190)

Bazıları da tekrar dirilişe kadarki zamanda bir yokluk olduğunu iddia eder. Bu da diğerlerinininkinden farklı değildir. Ayet ve hadislerden hareketle bakılacak olursa, ölüm, sadece bir değişiklikten ibarettir, bedenden çıkan ruhun ya azap veya nimette

² Ankebût Sûresi, Ayet 57.

³ En'am Sûresi, Ayet 94.

bakî olarak kalmasıdır. Aslında ölüm durumunda kişinin bedeninde ruhun kullandığı bütün organlar tıpkı ailesi, çocukları ve yakınları gibi kendisini terk eder. Her iki halde de aynı şekilde hasret duygusu hâkimdir. Öyleyse ilk olarak *ölüm, kişinin buradaki varlıklarından çıkıp başka bir âleme geçmiş olması* demektir. Diğerine göre de *aslında bu dünyada bütün insanlar uyku halindedirler. Ancak öldükleri zaman uyanırlar.* (Gazali: 190–192)

Tasavvufa göre aslolan ruh'tur. "*Ruh, Rabbımın emrindedir.*"⁴ *O, yok olup bitmeyen, fani olup ölmeyen ebedî ve sabit bir cevherdir. Bedenden ayrılır, kıyamet gününde tekrar ona dönmeyi bekler durur. Canlı ruhu bedenden ayrıldığında canlı kuvvetlerin hareketleri durur. Bundan dolayı "sükût ölümüdür."* denir. (Gazali I, 74) Bu, normal ölümdür.

Tasavvufta *hayat, tevhidin kendisidir. Allah Teala buyurur: "Ölü iken dirilttiğimiz kimseler..."*⁵ (Gazali I, 64) Devamlı Allah'la meşgul olup da kalpte onun dışındakilere iltifat kalmadığı durum, Allah'ın lûtfuyla "*bekada Allah'la beraber olmak*" (Gazali I, 86) şeklinde tanımlanmıştır. Tasavvufta "ölmeden ölmek", "nefsi öldürmek" şeklinde ifade edilen de bu durumdur.

Mevlana, "*Bu yanda ölümdür ama, o yanda doğumdur*" diyerek ölümü *yeniden doğuş* olarak değerlendirir. Kur'an-ı Kerim'de "*Allah'a dönüş*" olarak tanımlanan ölüm, Mevlana için *yâre kavuşma*, "*şeb-i ârus*" gecesi idi. (Önder, 226) Bir leyle-i kadirdi.

Yunus Emre'ye göre ölüm geri gelinmeyecek yoldur:

"Bunda hep gelenler gider hergiz gelmez yola gider

Bizüm hâlümüzden haber soranlara selam olsun." (Tatçı II, 1997: 313)

Tanpınar'da *temel trajik çatışmaların başında sonsuzluk arzusu ve ölüm arasındaki insan hayatının paradoksa dayanan durumu gelmektedir.* (Balcı, 2008: 81)

Ölüm konusu sadece filozofların ve din bilginlerinin işlediği bir tema değildir. Hem dünya edebiyatında hem de Türk edebiyatında şair ve yazarlar ölüm denilen bu gerçekliği, varlığın artık –görünüşte- varolmamaya başladığı eşiği eserlerinde işlemişlerdir.

Mahtumkulu'nda Ölümün Ele Alınışı:

İdeal Türkmen tipini ve dönemindeki Türkmen ruhunu, yüz elli yıl sonraki Türkmen Birliği rüyasını da görerek eserlerinde dile getiren, 18. yüzyıl Türkmen edebiyatının "akıldarı" ve "halifesi" kabul edilen Mahtumkulu'dur. Onun şiirlerinde genellikle nasihat edici bir üslupla karşılaşırız. Millî Türkmen geleneklerine dayandırdığı şiirlerinden onun klasik Türk edebiyatı yanında konularını işlediği Doğu edebiyatına da vâkıf olduğu dikkatimizi çeker. Mahtumkulu, Hak dinin gerekleri ve nasıl yerine getirileceği, iyiyle kötünün, mertle namerdin, güzelle çirkinin karşılaştırması gibi temalar yanında dinî ve tasavvufî düşüncenin temellerinden olan bu dünyanın faniliği ve ölüm temasını da şiirlerinde işlemiştir.

Hazırladığımız bu bildiride "*Himmet Biray, Mahtumkulu Divanı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995*" ve "*TSSR İlimler Akademiyası Mahtumgulu Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitüsü; Mahtumgulu – Sayılanan Eserler I-II, Aşgabat, 1983*" adlı eserler esas alınmış ve ölüm konulu şiirler bu eserlerden taranarak tesbit edilmiştir.

⁴ El-İsrâ Sûresi, Ayet 85.

⁵ En'am Sûresi, Ayet 122.

Ölüm konusu işlenen bütün şiirler tesbit edildikten sonra şairin ölümü, yakınlarının ölümü ve acısını, sevdiklerinin ölmesi sebebiyle duyduğu acıyı anlatan şiirler gruplandırılmıştır.

Tesbitlerimize göre Mahtumkulu'nun divanında “81” şiirde ölüm konusu yer almaktadır. Bunlardan 17 tanesinin tamamı ölümü konu alan şiirlerdir. Diğer 64 şiirin bazen bir bazen de birkaç dördlüğü/kıtası ölüme ayrılmış şiirlerden oluşmaktadır. Şiirlerde “ölüm” kelimesi genellikle açık bir şekilde ifade edilmekte, bazı şiirlerde “ecel, şum ayrılık, ahiret, kabir, vs.” gibi kelimeler dolayısıyla ölüm hissettirilmektedir.

Mahtumkulu'nun şiirlerine bakarak ölümü olağan kabul ettiğini söylemek mümkündür. Onda ölüm korkusu fazla yer almamaktadır. Korku, daha çok ölüme hazır olmamaktan kaynaklanmaktadır. Bu da insanın hayattayken yaptıklarıyla bağlantılıdır. Mahtumkulu'nda ölüm genellikle dinî inanışın ve kader inancının da etkisiyle kabullenilmeye çalışılan bir durum olarak karşımıza çıkar. Hatta Mahtumkulu'nun ölüme sevgi ile baktığını bile söylemek mümkündür.

Mahtumkulu'nda ölüm daha çok “Bugünü nasıl değerlendirmeliyiz?”; “Hayattayken neler yapmalı ve ölüme nasıl hazırlanmalıyız?” sorularının cevabı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan ele alındığında onun şiirlerinin dinî bilgiler ve öğütler vermesinden de hareketle didaktik olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Çünkü ona göre ölüm, hazırlığı iyi yapılmış olursa huzurlu bir yolculuk gibidir.

Mahtumkulu'nun şiirlerinde işlediği ölüm temasını üç ana başlık altında toplayabiliriz:

I. Grubu dünyanın geçiciliği, insanların bir gün mutlaka öleceği, “ölüm” gerçeğinden kaçılmayacağı görüşlerinin ele alındığı şiirler oluşturur. Burada şair, konuyu, “insanın diri iken ölmesi” veya “ölmeden önce ölmek” çerçevesinde ele alarak dinî-tasavvufî temeller çerçevesinde işlemektedir.

II. Bu gruptaki şiirlerde şairin çocukları, yakınları ve sevdiklerinin zamansız ölümlerinden duyduğu acı hâkimdir. Burada ölüm karşısındaki çaresizliğin ve duyulan müthiş acının şairin iç dünyasını kararttığını görürüz.

III. Üçüncü grupta ise şairin dünyevî aşktan çektiği sıkıntı, Meñli Hanım'a olan aşkı yer almaktadır. Sevdüğinden ayrı olmanın ölümden daha beter olduğu fikrinden hareketle ölüm ve ayrılık konusundaki kıyaslama karşımıza çıkmaktadır.

Bildiride bu üç grup teker teker kendi içinde değerlendirilecektir:

I. Dinî - tasavvufî Temeller Çerçevesinde İşlenen Ölüm Teması: Dünyanın geçiciliği, insanların bir gün mutlaka öleceği, “ölüm” gerçeğinden kaçılmayacağı görüşlerinin ele alındığı şiirlerde şair, konuyu, dinî-tasavvufî temeller çerçevesinde işlemektedir.

Bu temanın “Nasıl olsa bu geçici yerden gideceğiz. O zaman bu yalancı dünyada bir “yahşı at” bırakmak gerekir.” fikriyle devam ettiğini görüyoruz. Burada ahiret inancı ve öte dünyaya nasıl hazırlanmamız gerektiği konusu da ele alınmaktadır.

Şairin, bu anlayışının bir basamak sonrasındaki hareket noktası, dinî-tasavvufî anlayışla ele aldığı “ölüm” temasıdır. “İnsanın diri iken ölmesi” veya “ölmeden önce ölmek” şeklinde ifade edebileceğimiz bu görüş, şairin hem nefis terbiyesi konusundaki fikirlerini gözler önüne sermekte hem de öğretme ve eğitime arzusuyla hareket eden Mahtumkulu'nun derviş yönünü ortaya koymaktadır.

Mahtumkulu, ölüm teması çerçevesinde şu konuları işlemiştir:

1. Ölüm Korkusu

Brown, insanlarla hayvanları ayıran şeyin ölüm bilinci olmadığını, asıl ana noktanın “ölümden kaçış” olduğunu vurgular. (Brown, 1996: 112) Gerçi hayvanın ölüm denilen o eşğin, o varoluşsal noktanın bilincinde olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat tanık olduğumuz şey, hiçbir hayvanın ölümden kaçma eğilimi sergilemediği, ölmek için ne gerekiyorsa yapan bilinçli bir eylem ortaya koymadığıdır.

Bütün korkular, vehimler bu ölüm düşüncesinde toplanır. İnsanın dramında baş rolü ölüm alır.(Balcı, 2008: 81)

Yunus Emre, bütün doğanların öleceğini, bunun kaçınılmaz bir kader olduğunu ve ölümden korkmak gerektiğini söyler:

“Yûnus sözi âlimden zinhâr olman zâlimden

Korka durun ölümden cümle toğan ölmüşdür.” (Tatcı II, 1997: 133)

Mahtumkulu’nda ölüm korkusu ile ilgili duygulara çok rastlanmaz. Mahtumkulu, teslimiyetçi bir anlayışla ölüme yaklaşır. Yine de birkaç şiirinde ölümü hiç unutmadığını ve bu bilinmeyene karşı korku beslediğini ifade etmekten çekinmez.

Dinin var olduğunu belirttiği metafizik bir âleme inanan şairin, korkuyu hafifletmek için insanlara öbür dünyaya hazırlıklı gidilmesi konusunda öğütler vermesi de bu duygularla bağlantılıdır.

“Magtımğulı, övüt bardır sözümde⁶,

Ölüm yadımdadır, gorkı gözümde,” (Göze Mıhmandır,2/33, 439)

Ölüm zalimdir. O, istesek de istemesek de nefes aldığımız ve tek bildiğimiz bu dünyanın son vericisidir. Hızlıca akıp giden hayatla omuz omuza ilerleyen, ne zaman karşılaşacağımız belli olmayan ölüme karşı korku duymamak mümkün değildir. Korkudan sararıp solmak yanında “saralıp solmak” kullanışındaki “saral-/sarar-” fiilinin kökündeki “sarı” rengiyle ölüm özdeşleştirilmekte ve ölümün soğukluğu vurgulanmaktadır. Sarı solgun bir renktir. Canlılığı yoktur. Ölüm de solduran, canlılığı kaybettiren değil midir?

“Ölüm zulmun adam boynuna goysañ,

Gorkusından saralmazmı solmazmı?” (Gelmezmi? 2/40-47)

Elbette varken varolmamaya doğru gittiğini, her şeyi süreklilik bilinci içinde kavrarken bir gün bu sürekliliğin kendi şahsı açısından sona ereceğini, bütün bunları “hissedip düşünen ben”in artık hissedip düşünemez hale geleceğini düşünmek insanı hiç de mutlu etmez. Hatta korku verici bir şeydir. Ancak sorun, Ölümün ne olduğundan ziyade ölüm korkusunun nedeni (mesela ebedi yokoluş düşüncesinin doğduğu hiçleşme endişesi mi, hesaba çekilme vakti anlamında sonrası mı, yoksa bu “sonra”nın bilinmezliği mi gibi) ve nasıl aşılabileceği sorunudur.

Mahtumkulu’nda ölüm korkusu, zıddı olan teslimiyet duygusuyla birlikte verilir. İnsanın “peymanesi dolunca” gelecek olan ölüme karşı bu korkusunu yenmesi mümkün olmadığına göre teslimiyetçi olup korkusunu bir nebze de olsun hafifletmesi mümkündür. Çünkü son dem geldiğinde “haşhaş samanı” bile değse ecel vâkî olacaktır.

“Acalıñdan gorkup girseñ ummana,

Ömrüñ ahır bolup, dolsa peymana,

Gorkudan ne peyda gidecek cana,

Haşhaşñ samanı başı sındırar.” (Daşı Sındırar,2/53, 253-254)

⁶ “Magtımğulı aydar, iller, özüm-de,”

Ölüm korkusu, yok olma korkusuna kaynaklık eden bir korku olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu korku ölümle burun buruna geldiğimiz zamanlarda veya bir yakınımızı kaybettiğimizde yaşadığımız bir duygu/korkudur. Ölümü her gün hatırlasak bile bir yakınımızı kaybettiğimizdeki kadar acı bir şekilde hissetmeyiz. Ölüm her insan için tek bir defa gerçekleşecektir. Yani *bu fermanı herkes bir defa okuyacaktır.* (Balcı, 2008: 91) Hayat denen bu çizgide ulaşacağı nokta daha doğarken belli olan insan için, bütün yollar ölüme çıktığına göre korku da kaçınılmaz olmaktadır.

“Magtımğulı, övüt bardır sözümdede⁷,

Ölüm yadımdadır, gorkı gözümde,” (Göze Mıhmandır,2/33, 439)

“Ölüm zulmun adam boynuna goysañ,

Gorkusından saralmazmı solmazmı?” (Gelmezmi? 2/40–47)

Bazıları da öldükten sonraki süreçte yani Ahiret’te kendilerine sorulacaklara cevap verememekten yani öbür dünyaya hazır gitmemekten korkarlar.

Mahtumkulu’nda daha çok bu son korku hâkimdir.

Bir diğer görüşe göre de Yaradana ne kadar bağlıysak, ona karşı sevgimiz ne kadar güçlüyse o nispette ölüm korkusunu azaltabiliriz. Mahtumkulu, ölüm korkusundan kurtulmanın yolunu Allah’a sığınmada bulur. Bu, teslimiyetçi bir bakış açısıdır. Ebedî kabul edilen öbür dünyaya inanmak, misafir olunan bu geçici dünyadan azığı hazırlayarak asıl mekâna göç etmek hem insanı sonsuzluğa ulaştırmakta hem de ölüm korkusununun yenilmesini –kısmen de olsa– sağlamaktadır.

Ölüm, kendini hazır hisseden, istediklerini gerçekleştirmiş biri için korkunç olmaktan uzaktır. Bu durumdaki kişi ölümü rahatça ve gönül huzuruyla karşılayıp asıl dünyasına göç edecektir.

Ölümü istemek belki zor durumlarda insanların arzu ettiği bir şeydir. Fakat insanın asıl yaratılış gayesi bu hayatı yaşamak ve imtihanları başarmaktır. Zaten insanı değerli kılan ve büyük yapan şey ölümlü olduğunu bilmesine rağmen yaşamaya dört elle sarılması ve savaşmasıdır. Bu, onun görevidir. Bu açıdan yaklaşıldığında *insanın hayatını ölümlülüğü dolayısıyla saçma bulanların yanı sıra, ölüme rağmen insanın hayat idealini yüce tutanlar da vardır.* (Balcı, 2008: 82)

2. Teslimiyet:

Mahtumkulu, ölüm karşısında dine ve kadere olan inancı dolayısıyla daha teslimiyetçi duygulara sahiptir. Çünkü ölüme teslim olmaktan başka çaremiz yoktur.

Mahtumkulu’nun şiirlerinde bu duygularla dolu mısralar daha fazla yer tutmaktadır. Ölümden sonra başka bir hayat olduğuna inananlar için ölümü kabullenmek daha kolay gelmektedir. Ölüm Allah’tandır. Gerçek er olan ve inanan kimse Allah’tan gelene katlanır, şikâyet etmez.

“On gat öyüñ bolsa demir galadan,

Acal tapar emir bolsa alladan,

Hakikat är yüz döndermez beladan

Hak rızası bilen başa daş gelse.”(Coş Gelse 2/62–63, 118)

Zaten can bize Allah’ın verdiği bir emanettir. Bu emanet günü geldiğinde teslim edilecektir. Bu noktada insanoğlunu tek durduran, emanete hıyanet etmeme duygusudur.

⁷ “Magtımğulı aydar, iller, özüm-de,”

“Adam oğlu yeke şonda dınarmış,

Ol amanat canın goymak bilâni.” (Söymek Bilâni, 1/244, 248–249)

Bu can bize misafirliğe gelmişse, bir süreliğine de olsa tenimizi kendine yurt edinmişse bunun kıymetini bilmek ve sonunda misafiri uğurlayacağımızı kabul etmek gerekir.

“Her niçe yaşasañ, ahır ölümdür,

Eziz canlar, tende bize mihmandır.” (Göze Mihmandır, 2/33, 439)

Mahtumkulu o kadar teslimiyetçidir ki, kaçışı olmayan ölümü “*atalardan kalan miras*”a benzetir. Dedemizin, babamızın bütün akraba, yakın ve sevdiklerimizin hatta tanımadıklarımızın yaşadığı bu sonu biz de yaşayacağız. Bu, her insanın bir kere okuyacağı fermandır. Mahtumkulu, ölümden değil ama onunla aynı kefeye koyduğu ayrılıktan da miras olarak bahseder:

“Bu ölmek, ayrılmak galıptır önden,

Peder bize miras goymuş bu derdi.” (Bu Derdi, 1/20–21, 143)

Hatta ölüm o kadar kabul edilirdir ki “*Nasılsa gideceğim, ben gitsem de iyi bir ad bırakayım.*” görüşüne kadar uzanır. İnsanoğlu, ölüm karşısında *sonluluk ve sınırlılık* (Balcı, 2008:69) problemini yaşamış, sonsuzluğu bu dünyada aramış, kendi hayatının devam etmesiyle bunu sağlayamayınca “iyi bir ad veya iyi bir evlat” bırakarak sonsuz olaya çalışmıştır.

“Magtımğulı, öter gider,

Matlabına yeter gider,

Yalançada bir at köter,

Her ne galsa, bir at kalsın. (Abat Galsın 1/205–206, 120)

3. Ölü ve Ölümle İlgili Tasvirler:

Mahtumkulu’nda ölüm kelimesi çok fazla kullanılmaz. Bunun yerine bazı kelime ve deyimlerle ölüm çağrıştırılır. Şu kelime ve deyimler kullanılmıştır: “acal camın sunmak; acal desti yakadan tutmak; acal ok kezini kirişe giymek; acal tapmak; acal yetmek; açılan taze gülünü soldurmak; ahıret sarı gadem urmak; ak parça don-kepen geymek; amanadın almak; amanat canın goymak; âlemden umıt üzme; cayı cennet-huyr bolmak; badı hazan soldurmak; bakı galmamak; baş göre girmek; başına acal matasını oramak; can acığın çeke-çeke gitmek; can cesetten gitmek; canın cesetten, etin süyekten gitmesi; canın tenden ayrılması; ceset içre canın köymesi; can köymek; caya salmak; ceset içre can tapılmamak; çırığı öçüp barmak; cismi hazan urmak; çırığı öçmek; demi tükenmek; dövran geçmek (gitmek); elden aldirmek; gahba pelek alına düşmek; gara yeri guçmak; geçmek; gızıl gül solmuş yalı olmak; gonup göçmek; göçi-gonı birle gitmek; göçmek; göz görmekten galmak; gözi bağlı guş dey uçup barmak; gözi gumdan dolmak; gözi yumulmak; göz yummak; gum bolup yatmak; guş dey uçup barmak; güli solunmak; gül ömri solmak; güm bolup ötmek; Hakdan perman yetişmek; Hak rızası bilen başa daş gelmek; hazan degmek; ıkbalına laya batırmak; kaza; kaza gahra münmek; Kazanın kılıç çekip gezenip durması; kepen biçmek; kepeni çolanmak; kerverni göçmek; mey içmek; naharın zâher eylemek; nobatı ötmek; nov gunçanı yoldurmak; oragını eline alıp öl, gurı dannamay biçip barmak; ozmak; ömri ahır bolmak; ömri-sal geçmek; ömri solmak; ötmek; öyi talanmak; panıdan geçmek; panıdan bakıya göçe-göç bolmak; panıdan bakıya göçmek; peymana dolmak; reyhanı solmak; sarayı veyran bolmak; solmak; şirin canı urup gitmek; şum ayrılık salınmak; takdırı-acalın emi tapılmamak; uçmak;

vepat bolmak; yeñ-yakasız dona salmak; yer düşek bolmak; yer goynun guçmak; yerin goynuna girmek; yok bolmak; vs...

Dünya geçici bir mekânsa ölüm mutlak gelecektir. O zaman hazırlıklı olmak ve beklemek gerekir.

Ölümden sonra arkada kalan akraba, dost ve tanıdıklar onun ağırlığını, soğukluğunu bütün benliklerinde hissedeceklerdir. Oğullar ağlayacaklar, kadınlar saçlarını yolacaklardır. Şu şiirde dünya hayatının devam ettiğini gösteren, ölümün zalimliği yanında dünya hayatının da acımasız olduğu gerçeğini yüzümüze haykıran mısralarla da karşılaşırız. Ölen için hissedilenin yanında, daha ağlayıp dövünme anındayken bile malı mülkü paylaşılmaktadır. İnsanoğlu ölümün acı yüzünü yaşarken kendi acımasızlığını da ortaya koymaktadır. Üstelik bu iş öyle yapılmaktadır ki, ölen unutulmuştur, herkes birbiriyle çekişmekte, kendileri kazanmamış olsalar da ölenin mal varlığını kendilerininmiş gibi bölüşmektedirler. Hatta satıp savmaktadırlar. Ölen hem işlediği günahlar varsa, mal kazanırken helal haram hesabında yanlışlık yaptıysa onun cezasını ve azabını çekecektir hem de bu dünyanın ne kadar boş olduğunu çok geç anlamış olacaktır.

“Oğlanların durar zar-u giryana,	Mal üçin incıdıp, gardaş doganıñ,
Egsikler saç yayıp, düşer lertzana,	Az bildiñ tılladan satıp, sovanıñ,
Malıñ teksim bolup girer talana,	Paylaşarlar, halal-haram yıganıñ,
Eliñ yuvup, çıka-çıka gider sen.	Sen azabın çeke-çeke gider sen.” (Baka-Baka Gider Sen 2/57–58, 125)

Ölüm, “insanın aklını başından alan” bir olgudur. Her kulun yaşayacağı, uğursuz bir ayrılıktır. *Cisme hazan vurmastı, gülün solmastı, hazinenin vurulmastı, evin talan edilmesi, canın tenden ayrılması, kuru bir leşin kalması* şeklindeki söyleyişler ölüm adı hiç geçmese de bizde ölümü çağrıştırmaktadır. Ölüm gerçekten de dönüşü olmadığı için en uğursuz ayrılıktır. İnsan bu gerçeği bilse de yaşasa da kabullenmekte zorlanır.

“Her bir gula şum ayralık salındı,	Magtımgulı, işim kıl-u kal boldı,
Cismim hazan urdı, güli solundı,	Şum ayralık bile aklım lal boldı,
Gaznası uruldı, öyi talandı,	Bilmedim, ne sövda, niçik hal boldı,
Ne anda bir akıl, ne bir huş galdı.	Can tenden ayrıldı, gurı lâş galdı.” (Daş Galdı, 1/83, 512–513)

Mahtumkulu ölümü farklı unsurlara benzeterek de tasvir eder.

Dünya, çok oynaşlı ama eri bir tane olan, etini ve kanını soran bir kadına benzetilir. Bu öyle bir kadındır ki öldüğü anda insanı içine çekecektir. Onun kanını da etini de soracaktır:

“Dünyä zendir, köp oynaşlı, äri bir,
Bir ölüşde etiñ, ganiñ sorubıyr.” (Sir Gider, 1/166, 306–307)

“Ölüm” gülün solması gibidir. İnsan da gül gibidir. Doğumu onun baharıdır, bir gül edasıyla bu dünyaya merhaba der. Yaşar, üzerinde yılların tozu, lekeleri olsa da Haktan emir gelmediği sürece yaşar. Bir gün hazan gelir ve solar.

“Açılan tæze gülüñni
Alla soldurmasdan burun!” (Dañ Atmazdan Burun! 2/28–30–69)

Ölüm, “orakla ekin biçme”ye benzetilmiştir. Bu söyleyiş, herkesin muhayyilesinde elinde orağıyla resmedilen hayalî Azrail (a.s.) görüntülerini çağrıştırmaktadır. Üstelik o öyle orak kullanmaktadır ki, olmuş olmamış demeden bütün ekinleri kendi bildiğince, ayırmadan seçmeden biçmektedir. Bu söyleyişte

Yunus Emre'nin "gök ekini biçmiş gibi" söyleyişle birebir benzerlik de dikkat çekicidir.

"Bir gün oragını alar eline,
Öl, gurı dannamay, biçip baradır." (Geçip Baradır 2.44.45- 71)

Dünya ne kadar yalansa, ölüm o kadar gerçektir. İnsan bu dünyada bir gün var ertesini gün yok olduğuna göre dünya yalandır. Gidenler dönmediğine ve mezarlıklar gözler önünde her geçen zaman zarfında daha çok tanıdığı alıp bedeninde tuttuğuna göre de ölüm inkâr edilemeyecek kadar gerçektir.

"Dünyâ gelip, bar gördüğüñ pıgandır,
Bu gün – diri, erte bolsa gümandır,
Hazana gurulan panı-cahandır,
Yiğitler gocalıp, ömri-sal geçer." (İl Geçer 2/93–94, 112)

İnsanın ölüm karşısındaki acizliği ve çaresizliği ölümü acımasız olarak nitelendirmesine sebep olmuştur. O, öyle zalimdir ki Hz. Lokman'ın dermanı bile ona kar etmez. Dilenci şah diye seçmemesinin yanında kara gözlü, karakaşlı, ince belli deyip merhamet de etmez.

"Pelek pıganıñı gözüne almaz,
Ol derdiñe Lukman dermanı bolmaz,
Yağşı-yaman, geda-şahlı sılamaz,
Gara göz, galam gaş, inçe bil geçer." (İl Geçer 2/93–94, 112)

Dünya ölümle birlikte bir dönme dolap misalidir. Dünya kapısından binilir, ölüm kapısından inilir:

"Dövürler dolanar, gerdişler döner,
Niçeler **göçer**ler, niçeler **gonar**,
Niçanıñ maş'alı tazededen yanar,
Niçanıñ **çırığı öçüp** baradır." (Geçip Baradır 2/44.45- 71)

Ölüm ağzını açmış bekleyen, önüne geleni yutmaya hazır bir ejderhaya benzer. Masallardaki bu güçlü kahramanlar karşısında insan nasıl çaresiz kalıyorsa ölüm karşısında da çaresiz ve acizdir. Ejderha benzetmesi bu çaresizliği bir kere daha vurgulamaktadır.

"Bu dünyâge gelen geçer,
Halayık ol **meyden** içer,
Bir **ajdarha** agzın açar,
Vehm eyle yuvtmazdan burun!" (Dañ Atmazdan Burun! 2/28–30–69)

Ecel her gün durmadan kefen biçen bir terzi gibidir. Bundan hiç vazgeçmemektedir, vazgeçmeyecektir de. Avcı da bir bela gibi insanın kaderinin üstüne çöreklenmiştir. Öyle keskin nişancıdır ki insanlar nişan tahtasına dizilmiş testiler gibi vuruldukça teker teker düşmektedir. Bu gün yaşadığımız şey ertesine kalmamaktadır. *Eğer her şey zamanın içindeyse; her şey içten içe değişecek ve somut bir gerçeklik aynıyla asla tekrar etmeyecektir.* (Balcı, 2008: 53) Öyleyse bu gün yaşadığımız ve gördüğümüz hiçbir şey aynı olmayacaktır ve erteye kalmayacaktır.

"Günde **kepen** biçer bu acal hayat,
Bir **beladır**, hiç gutarmaz bu **sayyad**,
Pelle-pelle aşak düşer adamzat,
Bu gün gördüğimiz ertâ galmadı." (İkbal Bolmadı 2/37–38, 127)

Mahtumkulu, ölüm konusunu işlediği neredeyse bütün şiirlerinde “dünyanın geçiciliği ve ölümün mutlak olduğu” fikrini ele almıştır. Bu, teslimiyetçi ve kaderci bir anlayışa sahip olmasıyla da ilgilidir. Çünkü inanan insana göre “Ölüm, bir gün gelecektir.” Halk anlayışındaki ifadesiyle “Gelin girmeyen ev olur, ama ölüm girmeyen ev olmaz.”

Dünyadaki her şey geçicidir. Yeryüzünde hiçbir şey kalmayacaktır.

“Ne gerd galar, ne gerdan,
Ne mert galar, ne merdan,
Pil, peşe-yu kergedan,
Derrendeler galmazlar.” (Şalar Galmazlar 2/83–84, 122)

Fanilikten bakılığa doğru çıkılan yolculukta şaşkınlık hâkimdir. İnsanoğlu sadece bakmakla yetinir. Ecel camı kendisine uzatılan insan, bunu mutlaka içmek zorundadır. İçini çeke çeke de olsa içer, canının acısını duya duya da olsa gider. Kaçınılmaz, sorgulanamayan, itiraz da edilemeyen bu yolculuk, bir gün mutlaka her insanın başına gelecektir. Asıl o zaman gerçek anlaşılacaktır. Ama bu sadece bunu yaşayan için geçerli olacak, diğerleri kaybettiklerinin acısı olsa da günlük hayata devam edeceklerdir. Yaşanmamışlık gerçeğin bilinmesi durumunda bile ölüm olgunun tam olarak ne olduğunu göstermeyeceği için bilinmezlik ve korku hep hâkim olacaktır.

“Panıdan bakıya göçe-göç bolsa,
Telmurıban, baka-baka gider-sen,
Acal camın sunup iç-hâ-iç bolsa,
Can acığın çeke-çeke gider sen.” (Baka-Baka Gider Sen 2/57–58, 125)

Ölüm yanı başımızdadır. Bir rüya, bir masal gibi insan bir gün vardır, bir gün yok. Bir varmış, bir yokmuş...

“Acal yetip, adam yumulsa gözi,
Göyâ bu dünyâge geldi, gelmedi.” (İkbal Bolmadı 2/37–38, 127)

Dünya hayatı sırayla gelen bir nöbet gibidir. Sırası gelen nöbet yerine gelecek, süresi bitinceye kadar bu nöbete devam edecektir. Ya da bir tiyatro sahnesindeki oyuncu gibi rolü gelince sahneye arz-ı endâm edecek, rolünü tamamladığında/oynadığında sahneyi yenilerinin rolünü oynaması için terk edecektir.

“Magrur bolma panı dünyâ,
Gezekli nobata meñzâr.” (Ata Meñzâr, 1/196, 267)

İnsan günü geldiğinde toz toprağa karışıp yok olup gidecektir. *Bütün yollar ölüme ve karanlığa çıkmaktadır. Ondan sonrası... derin bir sessizlik, boşluktur.* (Balcı, 2008: 81) Ölümden sonraki hayat gözle görülmediği sadece dinlerin verdiği bilgilere dayandığı için ölüm bir bilinmez olarak kalmakta, sonraki hayat ise hayâl bile edilememektedir. Bu sebeple de yokluk duygusu ağırlık kazanmaktadır.

“Bolacağıñ budur seniñ, adamzat,
Yok bolar sen, toprak bile, toz bile.” (Köz Bile, 2/66–67, 397–398)

Ecel bir avcıdır, oku kirişe takmış, avına nişan almış beklemektedir. Ne zaman hangi canı avlayacağı belli değildir.

“Acal goymuş ok kezini kirişe,
Bilip bolmaz, nâvağt cana erişe,” (Bir-birine Bezenip, 2/79–80, 524–525)

Ecel mutlaktır, doğan bir gün ölür. Hayat içinde yerini almış insanın biyolojik bir varlık olarak ele alındığında kaçınılmaz bir kaderi olduğu ortaya çıkacaktır. Daha doğarken bilinen bu kader ölümdür. Allah'ın en sevgili kulları olan peygamberler bile bu kaderi yaşamışlardır.

“Köpleri geçirmiş bu köne cahan,
Ahırını insandır, öni Benican,
Magtımugulu aydar, galmadı, yeğsan,
Yüz yigrimi dört müñ pıgamber geçdi.”Yerbe-yer Geçdi (2/115 –124)

Mahtumkulu, daha doğumda yazılmış kaderin bir gün geleceğini kabullendiği için henüz böyle bir şey olmamışken “söyleyeceklerimi söyleyeyim” görüşüyle hareket ediyor. Bu şairin ölümlü dünyada ölümsüzlüğü araması anlamında da düşünülebilir. Henüz buradayım, o zaman beni ölümsüz yapabilecek şeyler bulup söylemeye devam edeyim.

“Magtımugulu, ne bar içmek, iymekden,
Can cesetden gider, et hem süyekden,
Göz görmekden galar, til hem diymekden,
Tilim terpenerkân, söylemâyinmi?” (Şaylamayınımı?, 2/30, 438)

İnsanoğlu, kesin kaderini bilse de bunun ne zaman olacağını bilmez. Hayatı anlamlı kılan, belki kolaylaştıran şeylerden biri, bu kesin kaderin ne zaman olacağını bilinmemesidir. Eninde sonunda gelecektir. Ama ne zaman? Burada zaman karşısında da insanın aczini anlıyoruz. Hayatın esaslı özelliğini biçimlendiren zaman, eğer hayatın özü ise bir süredir. (Balcı, 2008: 53) *Dünyaya ve kronolojik zamana bağlı oluşun, onun dışına taşamamanın zafiyeti insanı evrensel zaman karşısında bir kırıntı, değersiz bir döküntü durumuna indirmektedir.* (Balcı, 2008: 57) Aşağıdaki mısralarda yolculuk zamanını bilmeyen insanın hayatı olumlu yaşadığı ama zamanı gelince mekânının kabir olacağı görüşünden sonra dünyanın kabarıp kalacağı söyleniyor. Çünkü ölen kişi için dünya, orada kapladığı mekân, üstü kabartılıp hamile bir anne karnı şekli verilmiş (Arslan, 1995: 42) toprak parçasıdır. Bunun dışında kalan yerler artık o kişi için yoktur.

“Bilermi sen haçan tükener demiñ,
Gabır bolar bir gün basan gadamıñ,
Ahırını ötermiz üstünden biz hem,
Gubarıp galar sen halı, dünyâ, hey!” (Salı, Dünyâ, Hey 2/31–32, 88)

Bazen belli belirsiz olsa da ölüme karşı bir kayıtsızlık dikkatimizi çeker. Ama böyle olsa bile sonunda ölüm yine gelecektir. İnsan yine ağlayacaktır. Bu mutlak olandır:

“Garrılık tagat kıldırılmaz, Meşgul sen dünya oynuna,
İşiñ ebesdir, bildirmez. Girer sen yeriñ goynuna,
Pelek agladar, güldürmez, Acal bendâniñ boynuna
Sür dövran ötmezden burun! Gaydaver münmezden burun!” (Dañ Atmazdan Burun! 2/28–30–69)

Çok fazla olmamakla beraber ölümden şikâyet de edilmektedir. Ölüm o kadar acı ve o kadar büyük bir ayrılıktır ki, bazen ondan şikâyet etmemek mümkün değildir:

“Gerdişi keç gahba pelek elinden,
Ertiri şat bolan öylen gülmedi.” (İkbal Bolmadı 2/37–38, 127)

“Çoh diyer men: dünyâ galdı yamana,
Rehim etmez boldı, gör, musulmana,” (Ayrılsa, 1/228–229, 463–464)

Şair, kimsesiz oluşu ve yalnızlığı öldükten sonra yol üstüne atılmakla ve çiğnenmekle anlatıyor. Kimsesi olmayanların cenazesi ortada kalır. Bu mısralardan şairin yalnız olduğunu anlıyoruz. Fakat daha sonra şair, “Mahtumkulu” diye adının söyleneceğini yani tanındığını belirtiyor.

“Yol üstünde ölsem, yola atsalar,
Razı men üstümden basıp ötseler,
“Mahtumgul” diyip adım tutsalar,
Gören göz cort atar, eşden gulaga.”(Berme Pelege, 1/32–62)

Mahtumkulu ne kadar şikâyet etse de sonunda yine tövbe eder ve haline şükreder:

“Gardaşların yığılap galar,
Yeñ, yakasız dona salar,
Bir gün amanadıñ alar,
Sen toba etmezden burun!” (Dañ Atmazdan Burun! 2/28–30–69)
“Sağlığın gardını bilgil, hasta bolmasdan burun,
Hastalık şükürüni kılığ, tãki ölmesden burun,
Düz yerin gardını bilgil, derya dolmasdan burun,
Gämide hüşgâr oturgıl, girdaba gelmesden burun,
Yaşlığın gardını bilgil, tã ulalmasdan burun.” (Ölmesden Burun, 2/54, 286–287)

4. Ecel Değişmez:

Ecel ne gün yazıldıysa gelir, mutlaklıdır. Değişmez. İnsan her ne kadar sonsuzluk ve arayıl içinde olsa da bu, biyolojik bir varlık olan insanın kaçınılmaz ve değişmez kaderidir.

Bu konuda Bauman “ne başlangıç ne de son mutlaklıdır.” görüşüne sahiptir. (32)

Yunus Emre vadesi gelenin öleceğini söyler:

“Va’de yitüp ölicegez ol sinleye varıcağaz
Zebâniler gelicegez sen inâyet eyle Çalap” (Tatçı II, 1997: 60)

Mahtumkulu’nda da aynı duygular hâkimdir.

Yani bu bağlamda dile getirilen, varlık dünyasında tanık olduğumuz için başka bir kanıt da ihtiyaç duyulmayan “kaçınılmazlık” vakıasıdır. Ölüm bana gelene kadar herkesi arayıp bulduğuna göre, benim bundan kaçmam veya bunun dışında olmam düşünülemez. Çünkü ben ben olmakla ayrıcalıklı değilim, varlıklardan bir varlığım. Dolayısıyla ecelin değişmezliği kabulü, bu gerçekliğin onaylanmasıdır.

“Gam çekme, garıp adam,
Begler-şalar galmazlar!
Azım-azım şâherler,
Ak otağlar galmazlar. (Şalar Galmazlar 2/83–84, 122)
“Zer dökübân, çın gullarnı goldanıp,
Tiz hem ölseñ, Nuh yaşına geldim tut!” (Yeldim Tut, 1/204–205, 284–285)
“Acal-derya boylar, başıñdan aşar,
Serişdeñ kem bolar, akılıñ çaşar,
Kırk gün ovalından yaprağın düşer,
“Öli” diyp at biyrler semada, belli.”(Ussada Belli, 2/11–12, 533–534)

Ölüm karşısında insan o kadar çaresizdir ki, ağlayıp ah vah etmekten başka yapacak hiçbir şey yoktur. Bu *geçici hayatın özü olan zaman, bir süredir. Bu gerçek süre, varlıkları dişleyen ve üzerinde dişlerinin izini bırakan bir zamandır.* (Balıcı,

2008: 53) Onun kaçınılmazlığını onaylamam, kayıtsızlık, tepkisizlik sonucunu doğuramaz. Algılayan ve hisseden, isteyen, tepki gösteren bireyin, bu doğası gereği bu vakiya da tepki göstermesinden tabii bir şey olamaz. Tepki sonucu değiştirme talebi değildir. Sadece bir karşı tavır, sadece kendi insani duruşunu sergilemedir.

“Magtımgulı diyir merde,
Dünyä bentdir, ten perde,
Bir başım sansız derde,
Duşdı diyip agların.”(Geçdi Diyip Agların 1/170–171, 130)

Mahtumkulu ölümün korkunçluğunu “elinin belinin burulması, damarlarının çekilmesi, kanının durulması, aklını dağılması ve şaşırma” söyleyişleriyle tanımlamaktadır. Bu ölümün insana darbesidir. Bu hayatın sona ermesi ve bilinmeyen yere yolculuğun başlangıcıdır.

“Magtımgulı, elip bilim buruldı,
Damarım dartıldı, ganım duruldı,
Ölüm zarbı üç taraptan uruldı,
Akılım dağılıp, hayrana geldi.” (Veyrana Geldi⁸, 1/36, 459)

“Gardaşlarıñ yıglap galar,
Yeñ, yakasız dona salar,
Bir gün amanadıñ alar,
Sen toba etmezden burun!” (Dañ Atmazdan Burun! 2/28–30–69)

“Peder bize miras goymuş bu derdi.” (Bu Derdi, 1/20-21, 143) söyleyişle bilinen bir durumun olduğu ama yaşanmadan anlaşılamayacağı gerçeği de ifade edilmektedir.

Ölen için gömülmesinden sonra yapacak bir şey kalmamaktadır. Bu aşamadan sonra tek yapılacak şey dua etmektir:

“Her sözüüm bir dürdür gardın bilene,
Doga etmek delalatdır ölene⁹,
Uçarda, gaçarda – garga, gulana¹⁰,
Yedi yüz yaşaman ölmek yaraşmaz.” (Yaraşmaz, 1/198–199, 296–297)

5. Ölümsüzlük:

Her insanda ölümsüzlük ve sonsuz olma duygusu vardır. Kimse ölmek ve sonlanmak/sınırlanmak istemez. Oysa insan ölüme yönelen bir varlıktır. Bütün yollar ölüme, bilinmeyene, karanlık bir dünyaya çıkmaktadır.

Bauman, *ölümlülük olmadan ölümsüzlüğün, tarih, kültür ve insanlığın olamayacağını, ölümlülüğü olabilirliği yarattığını söyler*. Metinler, uzun yıllara uzanan kalıcılıklarıyla düşüncelerimizi ölümsüz hale getirirler; bu vesileyle bize de ölümsüzlüğü verirler. (Bauman,2000: 17–94) Varolma ve yaşama iradesi... Sıradan bireylerin hiçbiri bu dünyayı içten bir kararla bırakıp gitmeyi arzu etmez. Tabii akli dengesi yerinde bireylerden söz ediyoruz. Ama nasıl tepki gösterme kaçınılmaz ve tamamen insani ise, o tepkinin mantıki devamlılığı olan “ölümsüzlük” de o kadar

⁸ a. Halk arasında anlatıldığına göre, Magtımgulı'nın kız kardeşi Hanmeñli, diğer kız kardeşi Canesen, onun eşi Bayram, üçü bir günde ölmüşler. Şair, bu şiiri o gün yazmış. O zamanlar Mahtumkulu 21 yaşında imiş.

b. Şiirin baş kısmı yok.

⁹ Dova etmek däliliktir ölene.

¹⁰ Uçarda, gaçarda pile, gulana.

insanidir. O halde sorun, ölümlülüğün trajedisini ve ölümlü olma gerçeğinin benim kapıma taşıyacağını nasıl aşabileceğim sorunudur. Fiziksel bir kaçış olmadığına göre, başka bir zeminde, mesela düşünsel zeminde bu isteğimi gerçekleştirmeyi arzu edebilirim.

Yunus Emre'ye göre *insan, ölümlü olandan ölümsüz olana yolculuk yapan bir yolcudur. Öze dönmek ölümsüzlüğe ulaşmaktır.*

“Âşık öldü diyü sala virürler

Ölen hayvân durur âşıklar ölmez.” Veya:

“Ölümden ne korkarsın korkma ebedî varsın

Çün kim işe yararsın bu söz fâsîd da'vidür” (Tatcı I, 1997:252)

Mahtumkulu ölümsüzlüğü aramaz. O, bir yönüyle Bauman'a benzer. Geride iyi bir ad, iyi bir evlat ve güzel şeyler bırakmayı ölümsüzlük olarak kabul eder. Aslında bu da bir teslimiyettir. Sonsuz veya ölümsüz olamayacağını anlayan insan, bunu farklı şekillerde yapmaya çalışacaktır. Kendinden sonraya iyi bir ad, iyi bir evlat veya iyi bir eser bırakmak, bir bakıma ölümsüzlüktür. Ona göre ölümsüzlük, insandan bir parçanın gelecek içinde süresinin devam edip gitmesidir.

“Mal tapınça, züryat galsın!

Pis oguldan yahşırakdır,

Pıragı, yağşı at galsın!” (Abat Galsın 1/205–206, 120)

Mahtumkulu enin de sonunda çekip gidecektir. İstedığıne de ulaşacaktır. Ama bu yalncı dünyada bir ad bırakmak gerekir.

“Magtımguhı, öter gider,

Matlabına yeter gider,

Yalançıda bir at köter,

Her ne galsa, bir at kalsın.”(Abat Galsın 1/205–206, 120)

İnsanın bu yalancı dünyaya bırakacağı en güzel şeylerden biri eserleri, sözleridir. Söz uçar, yazı bakı kalır. Şair geleceğe uzanacak mirasın eserleri olacağını ifade eder.

“Taraşlap şaglatgıl köñle geleniñ,

Senden soñkulara yadıgâr bolar!” (Zor Bolur,1/105,369–371)

İnsanın iyi bir ad bırakması güzel bir şeydir. Bu dünyada bir başkasına hele ki “kul” edecek birine muhtaç olmaksızın dayanılacak bir şey değildir, ölmek yeğdir.

“Adam oğlı, bu dünyäden ötinçañ,

At bilen abıray alan yağşıdır.

Gul atınıñ sayasında yatınçañ,

Bürgüt pencesinde galan yağşıdır.” (Alan Yağşıdır, 1/193, 347)

İnsanın ardından dua edecek, hayrını yapacak evlatlar gereklidir. İnsanın bir evladı yoksa dua edeni de adını anacak biri de olmayacaktır. Asıl yok olma/sınırlanma işte budur.

“Bolmasa yigdiñ züryadı,

Ölende tutulmaz adı,

Tutaşmaz sınanıñ odı,

Başda hıyalı bolmasa.”(Dövleti-Malı Bolmasa, 1/176, 492)

Ölümsüzlüğe varış için de tek bir yol vardır. O da ölüm kapısından geçmektir. İnsan, ölmeyen ölümsüzlüğe ulaşamaz.

6. Mezar ve Mezarlık:

Mezarlık, ölüme giden yolda bir ara merhalelidir. Ölüme açılan kapıdır. Geçici olarak konaklanan yerdir. Mahtumkulu'nun ölüm konulu şiirlerinde çok fazla kullanılmamakla birlikte “gabır, gör, göristan, kümmet < kümbet” kelimelerine rastlanmaktadır. Mezarlık daha çok “yerin goynu, gara yerin goynu” gibi tabirlerle anlatılır.

Mezarlıkların diğer yönü, bu dünyadaki insanlar için birer ibret vesikası olmasıdır. “Ölülerinizi ziyarete gidin ve onları selamlayın. Çünkü onlarda sizin için ibret vardır. Hz. Muhammed (Gazali: 175)

Mahtumkulu, dünyadayken iyilik yapıp ahrete hazırlıklı gidenlerin yatacağı yeri “rahat bir mezar” olarak görür.

“Baş vakti bercay kıl, musulman bolsañ,
Bilip ahiretiñ, gamını iyseñ,
Haniñ barlığında hayır gazansañ,
Rahat yatacak yeriñ – **kümmet** yağşıdır.” (Gimmat Yağşıdır, 1/112, 441)
“Her yan gitseñ barar yeriñ gör bolar,
Hayır gazan yatan yeriñ nur bolar.
Yağşı bolsañ cayıñ cennet-huyr bolar,
Yaman bolsañ köydürerler nar bile!” (Kär Bile 2/59–60, 101)

Mezarlıkla ilgili mısralarda daha çok şairin öğütleriyle karşılaşırız. Mezara girmeden önce insanın neler yapması gerektiği vurgulanıyor.

“Meşgul sen dünya oynuna,
Girer sen **yeriñ goynuna**,
Zınhar, yaşulıñı sıla,
Baş **göre** girmesden burun!” (Dañ Atmazdan Burun! 2/28–30–69)

Ne zaman ecel camını içeceğimizi bilmeyiz. Ama son durağın mezar olduğunu göre göre hafızamıza yerleştirmişizdir.

“Bilermi sen haçan tükener demiñ,
Gabır bolar bir gün basan gadamıñ,” (Salı, Dünya, Hey 2/31–32, 88)
“Her yan gitseñ barar yeriñ **gör** bolar,” (Kär Bile 2/59–60, 101)

İnsan öldükten sonra bir kabre yerleştirilir ve kıyamete kadar da o kabrin misafiri olur.

Gabır bolar bir gün basan gadamıñ,” (Salı, Dünya, Hey 2/31–32, 88)
“Galar sen **görde** bağı,” (Çaldı Gitdi 2/81 – 108)
Kabir, bir bakıma bu dünyadan öbür dünyaya geçiştir.

Ahmet Ali Arslan, bazı Kızılderili topluluklarında ve şaman olan Asya Türklerinde ölünün defnedilmesinden sonra kabre “hamile kadın karnı” şeklinin verilmesinin, “toprak ana” dan tekrar vücuda geleceğimizin sembolü olarak kullanıldığını söyler. (Arslan, 1995: 42) Dinlerdeki öbür dünya anlayışıyla özdeşleşen bir inançtır.

Mezar “yerin goynu” olarak adlandırılır/nitelendirilir.

“Meşgul sen dünya oynuna,
Girer sen yeriñ goynuna,
Acal bendäniñ boynuna
Gaydaver münmezden burun!”(Dañ Atmazdan Burun! 2/28–30–69)

Kabir bu dünya için en son gidilecek noktadır. Bir gün herkes oraya adım atacaktır.

“Bilermi sen haçan tükener demiñ,
Gabır bolar bir gün basan gadamiñ,
Dövrän gerdişinde gapıl adamıñ,
Üstünden salar sen yolu, dünyä, hey!” (Salı, Dünyä, Hey 2/31–32, 88)

Bu dünyada geçici olduğumuz da kabir fikriyle birlikte anlatılır:

“Niçeler güle dönmüş, Galar sen görde bağı,
Gül yanıp, küle dönmüş, Belli bir yurda bağı,
Niçeler gile dönmüş, Bihuda, adam oğı,
Niçeler soldu gitdi. Yıgnanıñ galdı gitdi.”(Çaldı Gitdi 2/81 – 108)

7. Ahirete Hazırlık:

Hz. Muhammed, bir hadisinde “*Akıllı insan kendini hesaba çeken ve kendini ölüme hazırlaya kimsedir.*” (GAZALİ: 7) buyurur.

Yunus Emre de ahirette Allah’ın huzuruna çıkmak için “*yükü tutmak*” gerektiğini söyler:

“Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldür ilim
Hak’dan söyler bu dilüm ne kul ne sultan bana.” (Tatçı II, 1997:56)

Ölüm için mutlaka hazırlık yapmak gereklidir. Bu hazırlık ahiret dünyası içindir. Eli boş gitmemek lazımdır. Mahtumkulu “ahretini kazanmak; ahiretin hasılın bu dünyada eke-eke gitmek; beş gün sınamaya gönderilmek; dünya öyüne mihman bolmak; hasap günü” gibi ifadelerle öbür dünyaya hazırlıklı gitmek gerektiğini anlatır:

“Aklıñ bolsa ahiretiñ hasılın,
Bu dünyäde eke-eke gidersen.” (Baka-Baka Gider Sen 2/57–58, 125)

Şair, ahreti kazanmak yanında duanın da önemi üzerinde durarak Allah’a “arasatta gül gibi imanla karşısına çıkmak istediğini söyleyerek dua eder.

“Golum sunup dilär men hacatım allahımdan,
Bende men, umıdım köp ol keremli şahımdan,
Eylegey arasatda gül kibi iman peyda.” (Duman Peyda 1/110–111, 241–242)

“Hak sılayıp, hümmet merdiñ yaşına
İlden-günden ol ibadat gerekdir.
Yer astında, acal behişt-rızvanda,
Dirizerge abı-hayat gerekdir.” (Gerekdir, 1/222, 262–263)

“Adam oğı, ömre bolmagıl mayıl,
Yigitligiñ dıza, bile mihmandır;
Yene hak yolunda bolmagıl kähil,
Basan gadamlarıñ yola mihmandır.” (Bile Mihmandır, 1/231, 282)

Bu dünya geçicidir. İnsan elindekini kaybetmek yerine sık sık Allah’ı anmalı, emirlerini yerine getirmeli ve ahretini kazanmalıdır.

“Sağlığıñ gadrımı bilgil, hasta bolmasdan burun,
Hastalık şükrünü kılğıl, täki ölmesden burun,

.....

Gülñi yadıñdan çıkarma, täki solmasdan burun.

.....

Hey, habarın barmıdır, bu cahanın mıhmanı sen,
Azığın tayyarı kıl, kerven çekilmesden burun.” (Ölmesden Burun, 2/54, 286–287)

Bu dünyada iken öbür dünya için hazırlık yapmamak ahmaklıktır. Gaflette yaşamak demektir. İnsan önce kendi azığını hazırlamalıdır.

“Akmaklar bu yerde galar gaflatda,
Akıl bolan öz gamını yir gider.” (Sir Gider, 1/166, 306–307)

Gaflette yaşayıp hazırlıksız olanın hali kötüdür. O kupkuru gelmiştir, bomboş da gitmektedir. Yanında öbür dünyasını kazanacağı azığı yoktur.

“Cahanda yaman işdir,
Guri gelip, boş gitmek.” (Diş Gitmek, 2/63–64, 518–519)

“Adam oğlu, yatma gapıl,
Tur-ha, dañ atmazdan burun!
Yigitlikde tagat kılığıl,
Garrılık yetmezden burun!” (Dañ Atmazdan Burun! 2/28,69)

“Ömrüne aldanma, ötgenne yanma,
Malıña guvanma, mülke dayanma,
Munda bet işleme, anda uyalma,
Hasap günü hayrın alıp bar bile!” (Kâr Bile 2/59–60, 101)

Dünya bir imtihan yeridir. Bu dünya nöbetle gelinip gidilen bir yerdir. Yani nöbetimiz bitince hepimiz gideceğiz. Burada hazırlık yapma yanında öbür dünya inancının da ele alındığını görmekteyiz.

“Magtımğulı aydar, barha yol tanı,
Bâş gün sınamaga iberdi seni,
Senden burun öten cananlar kanı?
Her kim nobatında öte başladı.” (Gaça Başladı, 1/174, 446)

İnsanoğlunun kaçınılmaz kaderi ölümdür. Bu dünyaya gelen bütün canlılar ölümü tadacaktır. Bundan kaçmak veya kurtulmak söz konusu değildir.

“Gelenler barısı ozup başladı. (Gezip Başladı 1/254–67)

İnsan zengin de olsa fakir de olsa ölecektir. Tek farkı zenginin ölümünü herkes duyacaktır. Fakirinkini ise Yunus Emre'nin “Bir garip ölmüş diyeler / Üç gündün sonra duyalar.” mısralarında olduğu gibi ya çok geç duyacaklar ya da hiç duymayacaklardır. Aslında bütün bunlar insan aklının alamayacağı kadar şaşırtıcıdır.

“Barlı ölse, ulı ile yayrandır,
Garıp ölse, anın ızı veyrandır,
Bu işlere akıl-huşun hayrandır,
Gömülpdir şeyle yolu yekeniñ.” (Yekeniñ, 1/194, 349)

Dünyaya gelen her canlı ölümü tadacaktır. Diken, gül yanında bay ve zengin de, yiğit, yaşlı, hoca ve kul da yerin koynunda yatmaktadır. Sürelerini tamamlamışlardır.

“Magtımğulı aydar, tiken yok, gül yok,
Yigit yok, garrı yok, hoca yok, gul yok,
Dilegçi dermanda, bay yok, yoksul yok,-
Barçası yer goynun guçup baradır.” (Geçip Baradır 2/44, 71)

İnsanoğlu güçlü olsa bile ölüme güç yetirmesi mümkün değildir. Gücü onu ölümden kurtarmaya yetmeyecektir. Harun, altınlarıyla tanınan Karun, dünyaya hakim olan Feridun, suya, yele hükmeden Süleyman, güçleriyle tanınan İskender ve

Rüstem Pehlivan bile öldükten sonra diğer insanların ölümü daha kaçınılmazdır. Bu çok güçlü olan kişiler bile öldükten sonra diğerleri için ölümsüzlükten bahsetmeye bile gerek yoktur.

“Hemayun gorganın saldıran Harun,
Dünyâni dört bölen kanı Feridun,
Kırk şâhri gızıldan dolduran Karun
Gözi gumdan doldı, puldan dolmadı.”(İkbal Bolmadı 2/37, 127)

“Dırmak bilen gatlar dilen Benican,
Suva, yele hökmi geçen Süleyman,
Kanı ol İsgender, Rüstem Pälivan,
Sen dünyâni tutacak sen kim bolup?” (Cem Bolup 2/55, 82)

İnsan öbür dünya için hazırlık yapmazsa, geçici mekân olan kabirde bile huzursuz olacaktır. Bunun ötesinde kötü şeyler yapıp da gittiysen o zaman mutlaka sana verilen cezayı çekeceksin demektir.

Sigara içen, hırsızlık yapan biri ikaz edilirken öbür dünyada çekeceği şeyler anlatılarak karşılaşıacağı manzara tasvir edilmektedir. Yapılan şeyin bir şeytan aldatmacası olduğunu yalancı dünyada dikkatli davranmak gerektiğini insanın bilmesi ve kabullenmesi gereklidir.

“Cepalar, hasretler görer şum seriñ,
Eşek dek aññırıp, daralar yeriñ,
Agzıñdan geledir düytli gan, iriñ,
Bir nişana budur sende, çilimkeş!

Melekler meydande tutup eglerler,
Tamug ortasında eltip baglarlar,
Sınalarıñ cıgır-cıgır dağlarlar,
Köp galar sen gara günde, çilimkeş! (Munda Çilimkeş 1/188-215)

Ogrı bolsañ, diñlegil, bolgay niçik halıñ seniñ,
Kişi malında gider köñlüñ, gözüñ, pälüñ seniñ,
Misli şeytan aldavidır mekir-u alıñ seniñ,
Bu yalançılık bile ötgey mah-u salıñ seniñ,

Dovzaha dogrı barar, billa, giden yoluñ seniñ.
Ol Muhammet garşısında hem uyalgay sen o gün,
Ger ölüm bolsa idi, istardıñ ölgey sen o gün,
Gürzi astında – melek zarbında galgay sen o gün,
Ol Hurış atlıg yılanga lukma bolgay sen o gün,
Maymınıñ suratında bolgay ki, tımsalıñ seniñ.”(Pälüñ Seniñ, 1/181, 489)

Mahtumkulu, bütün bu düşünceler doğrultusunda, öbür dünya için en çok hizmet etmesi beklenen sofı ve pırlerin tasvip edilmeyen davranışlar sergilemeleri üzerine onları eleştirir.

“...Baylar baglap sahavatıñ gapısın,
Köpelder tamugıñ möyün-apısın,

Görün bu eyyamın pirin, sopusın,
Dannamayın, tıkar otr aş gelse.” (Coş Gelse 2/62–63, 118)

8. Fanilik:

Dinî ve tasavvufî düşüncenin temellerinden olan bu dünyanın faniliği meselesi, Mahtumkulu'nun şiirlerinde en çok işlenen temalardan biridir. Mahtumkulu, tasavvufî düşünceden hareketle “bu fanî dünyayı bırak, gerçek dünya olan ahiret için canını ver”, diyerek ölmekten ölme görüşünü öne sürmektedir. Geçici olanı sahiplenmek gereksizdir. O zaman aslanan için çabalamak gerekir.

“Magtimgulı, ermiş bu dünyâ panı,
Panını goy ahiret diyip ber canı,
Ömrün berip satın alma dünyâni,
Bu dünyâniñ düybi görmüp duruptur.” (İrnip Durupdur 2/50)

Faniliği anlatmak için şairin kullandığı kelimelerden biri de “yalançı” kelimesidir. Dünya yalancıdır, yani geçicidir. Öyle değilmiş gibi davrananlar için daha da aldattıcıdır. Sonunda ulaşılabilecek olan menzile ahirettir.

“Gelen geçer, gonan göçer, adamzat,
Yöri, sen hem bir menzile yeter sen,
Yalançıda yegdir galsa yağşı at,
Bu dünyâge gelmiş bolsañ, öter sen.”¹¹ (Yeter Sen 2/28)

9. Ölümün Hikmeti:

Ölümünden korkmak ve bu korkudan kurtulmak amacıyla ondan kaçmak, insana kurtuluş getirir mi? Bazı insanlar bu kaçışın ardına sığınarak ölümü unutmaya çalışmışlardır. Bazıları da ölümün gerçek olduğunu kabullenmiş, ona, hem yaptıklarıyla hem de hayat hakkındaki anlayışlarıyla anlam kazandırmaya çabalamışlardır. Ancak o zaman ölüm korkusu yerini teslimiyete bırakacaktır.

Başka bir açıdan da bakılabilir... İnsanı, evreni sevgi ile yaratan Yüce Varlık, onu benim korktuğum gibi, “sevgiyle yarattığı varlığın trajik sonu” olarak dünyaya indirmiş olamaz. Ölüm söz konusu olduğunda, mutlak bir acı ve ızdırap mı yaşamalıyım? Bu, Yüce Yaratıcı'nın bana bilerek acı bir son hazırladığını kabul etmek anlamına gelir ki, yaratılışın doğasına, Allah'ın sıfatlarına, O'nu algılayışıma aykırıdır. Bu bakımdan, dünya gözüyle baktığımda karanlık bir perde gibi görünen ölüm, duyuşal yoldan algılayamadığım bir güzellik, sırlar bütünü taşıyor olmalıdır.

Gazali, “ölüm mü' minin hediyesidir.” (GAZALİ:14) der.

Kutadgu Bilig'de “ölümün mutlak olduğu” birçok beyitte verilir.

“Neçe kaçsa ahır ölüm tutğusu
Neçe çalsa ahır ölüm yetğüsü”(1382)¹²

“Toğuglı ölür ök sevgü can barur
Kerek beg kerek çul ne savçı kalur.”(6290)¹³

Ölüm, insanın dünya zevklerinden uzak kalabilmesini, sadece bu dünya için değil öbür dünya için de hazırlıklar yapmasını sağlar. Çünkü bu dünya geçicidir. Aslanan öbür dünyadır. Oraya da hazırlık yapmadan gitmek hoş olmayacaktır. İşte

¹¹ Bu dünyaya gelmiş isen geçersin.

¹² Ne kadar kaçarsan kaç, ölüm nihayet seni yakalayacaktır; ne kadar kalırsan kal, nihayet ölüm seni alıp götürecektir. (s.109)

¹³ Her doğan ölür, sevgili can gider; dünyada ne bey ne kul ne de peygamber kalır. (450)

insanı, oyalanacağı birçok ortamdaki uzaklaştırarak, ona sabretmeyi, azla yetinmeyi, eşitliği, dürüstlüğü uygulamakta kolaylıklar sağlayan ölümdür.

Kutadgu Bilig

“Bu tüş teg tiriglik keçer belgüsüz
Kerek beg kerek ıul barır kelgüsüz.” (1396)¹⁴

“Ölümüg biligli sevinmez özün
Ölürüg körügli avınmaz uzun.” (3559)¹⁵

“Ölürüg körügli tirig ıalğıcı
Kerek pend tutunsa ıanı tutğıcı.”(6315)¹⁶

Mahtumkulu şiirlerinde hayatın kıymetini ölüm sayesinde bilmemiz gerektiğini ifade eder. Bir gün bu hayat sona erecektir. Geçici de olsa hayat kıymetlidir. Ebedî dünya, bu hayatta yapılanların üzerine oturtulduğu için insanın iyi geçirmeye çabaladığı bir süreç olarak değer kazanmaktadır.

“Hamu kimse görer hasaplı demi,
Taktırın-acalın tapılmaz emi,
Magtımıgılı, galmaz egsigi-kemi,
Her kim bara bilse iman kazanıp.” (Bir-birine Bezenip, 2/79,524)

“Köñül goygul güzel alla köyüne,
Meşgul bolup yatma mala, oyuna,
Adamzat mihmandır dünyä öyüne,
Bir gün öy içinde mihman tapılmaz.” (Dövrän Tapılmaz,2/41, 516)

Bir rüya gibi göz açıp kapayıncaya kadar geçecek olan dünyadaki hayatı iyi değerlendirmek gereklidir.

“Pırağı, dünyä düşdür,
Düş görseñ, düybi hiçdir,
Cahanda yaman işdir,
Gurı gelip, boş gitmek.” (Diş Gitmek, 2/63–64, 518–519)

Ölenler bu dünyanın ne kadar değerli olduğunu bize göstermektedir.

“Her sözüm bir dürdür gardın bilene,
Doga etmek delalatdır ölene¹⁷,
Uçarda, gaçarda – garga, gulana¹⁸,
Yedi yüz yaşaman ölmek yaraşmaz.” (Yaraşmaz, 1/198, 296)

10. Ölüm, bir nimettir:

Mahtumkulu'na göre “ölüm de, ayrılık da atalardan miras” kalmıştır. Şikâyet etmeyi bırakıp kabullenmemiz ve bu gerçekle birlikte yaşamayı öğrenmemiz gerekmektedir. Zaten şikâyetler bir şey sağlamayacaktır. Bütün insanların yaşadığı şey herkes tarafından farklı zaman dilimlerinde ama bir gün mutlaka yaşanacaktır.

“Magtımıgılı, çekseñ derdi-dügünden,

¹⁴ Bu rüyaya benzeyen hayat, farkına varılmadan geçer; gerek bey, gerek kul, bir daha gelmemek üzere gider. (110)

¹⁵ Ölümü bilen insan dünya saadetine kapılmaz, öleni gören insan da uzun müddet avunmaz. (259)

¹⁶ Ölümü görünce hayatta kalanların bundan ibret almaları lazım idi; alan hani. (452)

¹⁷ Dova etmek dâlilikdir ölene.

¹⁸ Uçarda, gaçarda pile, gulana.

Ası bolup şıkat etme bu günden,
Bu ölmek, ayrılmak galıpdır önden,
Peder bize miras goymuş bu derdi.” (Bu Derdi, 1/20–21, 143)

Ölümden daha kötü olan şeyler de vardır. Bunlar da ölümü nimet haline getirir: Kötü bir kadın ve kötü bir evlilik ölümden daha kötüdür. Böyle biriyle kaygılanırsan yaşlanırsın, gamlanırsın da ölürsün. Her gün kötü bir insanla uğraşmak, onunla vakit geçirmektense ölmek daha iyidir.

“Kethudalık güzel yoldur,
Gaygı garrıdar, gam öldür,
Yigitlik bir gızıl güldür,
Solayın diyseñ, öylengin.” (Öylengin 1/34–35, 170)

Bazen ölüm sevgilinin fermanıdır. Bu ferman da nimet sayılır ve fermana hayır denmez. Bu her insanın ömründe bir defa okuyacağı bir fermanıdır. Bunun tekrarı ve ikincisi söz konusu değildir.

“Diydim: “Ölüm bar saña”.

Diydi: “Saña hem perman.”(Köñüldir Veyran 1/96–97, 173)

Namert köprüsünden geçmektense ölmek daha iyidir. Namerde muhtaç olmak, ölümden daha kötüdür.

“Namart köprüsinden ölsem geçmez men,
Kerven bolsam, halal işden kaçmaz men,
Elinden bir kâse şarap içmez men,
Sag elim sol ele mâtâç eyleme!” (Mâtâç Eyleme, 1/73, 427)

Garıplık de öldürmeyip süründürdüğü için ölümden daha kötüdür. Bu durumlarda ölmek bir kurtuluş kabul edilebilir:

“Garıplık bir dertdir – adam öldürmez,
Öldürmese, dirilikde güldürmez,” (Delalat Yağsı, 1/167–168, 481)

Bazen de öyle bir durum olur ki ölmek istesen de bu mümkün değildir. Bir defa ölüp de öbür dünyaya giden insan için artık ikinci defa ölümden bahsetmek mümkün değildir. Öyle zamanlar ve öyle durumlar olur ki “Keşke ölsem” deriz. Ama bir defa ölüp de öte dünyaya gittiysen artık bunu söylememiz mümkün değildir. Eğer hazırlıklı gitmediysen ve mahşer gününde utanacak durumda olursak ölüp de kurtulmayı düşünemeyiz bile...

“Ol Muhammet garşısında hem uyalgay sen o gün,
Ger ölüm bolsa idi, istârdiñ ölgey sen o gün,” (Päliñ Seniñ, 1/181–182, 489–490)

Ölümden daha acısı da vardır. Evlat acısı... Mahtumkulu, iki evladını kaybedip bu acıyı derinden hisseden şairlerimizdir. Evlatsız olan yurdu yuvası olmayan biri gibidir. Dünyadan göçüp gidince de ne adı ne sanı ne de ardında bırakacağı bir evladı olacaktır. Bu, ölümsüzlük veya sonsuza uzanma duygusunun da bitmesidir.

“Gitdi Övezgeldi, yine çoh zatlar,
Bozuldı söhbetler, gam boldı şatlar,
Gardaşlar, sırdaşlar, yakınlar, yatlar,
Gara geyip, gan yığlaşdı diydiler.

Yekelik hesreti başdan ötermiş,
Ogulsızlık barça işden betermiş,
Züryatsız yigidiñ ornı yitermiş,
Yurdu yok, kerveni göçdi diydiler.” (Geçdi Diydiler, 1/130, 502)

11. Ölmeden Önce Ölmek ve Tabii Ölüm:

Düşünürler de, mutasavvıflar da ölümü iki ayrı şekilde ele alırlar. Bunlardan birisi insanın dünyaya ait isteklerini, şehvî dileklerini öldürmek, diğer deyişle nefsi öldürmek ve bu yolu kapamaktır. Buna kısaca “ölmeden önce ölmek” de denir. Mutasavvıflar arasında insanı mutlu eden bir hal olarak kabul edilir. Diğeri ise ruhun bedeni terk etmesi, bedenin özünü kaybetmesidir.

Mevlânâ;

“Ne mutlu o kişiye ki, ölmeden önce öldü;

Yani bu bağın, bu üzümün aslından bir koku aldı.”¹⁹

Yunus Emre’de *de insanın bir ölümlü bir de ölümsüz bir tarafının olduğu, beşerî yönüyle insanın ölmeye mahkûm olduğu ama ruh yönüyle ebedî olduğu* vurgulanır. *Bedenin ölümü tekâmül etmek için şarttır. Dolayısıyla ölüm yokluk demek değildir.* (Tatçı I,1997:238) Yunus Emre bütün bunlardan sonra ölmeden önce ölmeyi tavsiye eder.

“Ko ölmek endişesin âşık ölmez bâkîdür

Ölmek senün nen ola çün canun İlahîdür.” (Tatçı I,1997:245)

Önce zamanının ilimlerini öğrenen Mahtumkulu, daha sonra zahirî ilimlerden uzaklaşıp batınî ilimleri öğrenme, maneviyata yönelme de denilen ıslah ve irşad dönemini yaşar. İdris Baba Medresesi’ndeki ilk medrese eğitiminden sonra Buhara’daki Köğöldaş Medresesi’nde dinî va Arabî ilimler okur. Daha sonra da Yesi’de doğup Sayram’da yaşayan Ahmet Yesevi’nin Türkistan’daki medresesinde bulunur. Burada tasavvuf ve sūfilikle ilgili bilgiler alır. Bu konuları şiirlerinde sıkça dile getirir. Onun “Sataştım, Gördün mü, Ey Dost, Yar Senden, Nesin Sen, Aşık Olmuşam, Gidip Varmış, vs,” gibi şiirlerinden yola çıkarak bu değerlendirmeleri yapmak mümkündür.

Mahtumkulu’nda da nefsi öldürme konusuna değinilmektedir. Mahtumkulu, ölmeden evvel ölmeyi “acalsız ölen könlüm” diyerek anlatmaya çalışır.

“Oyan habı-gaflatdan, acalsız ölen könlüm,

Umit üzüp âlemden, dergahdan dilen, könlüm,

Mert gerekdir çıka:ra, bu batıp galan könlüm,

Düypsüz derya düşdi görgegne gülen könlüm,

Can panı, cahan panı, kepene çolan, könlüm,

Söz bilen için egser, gabz olup, dolan könlüm.” (Könlüm, 1/218, 288–289)

“Tirilikde ölüm işin görever.” şeklindeki söyleyişde de aynı anlayışın olduğunu görmekteyiz.

“Gaflat içre gapıl yatma, turaver,

Her ne berseñ, eliñ birle berever,

Tirilikde ölüm işin görever,

Bir gün ceset içre bu can tapılmaz.”(Dövrän Tapılmaz, 2/41, 516)

Mahtumkulu “tirik erken öli bolup galıp men” ifadesinde de aynı görüşe yer vermektedir.

“Yigitlik paslımı gışa yetirdim,

Kämilik kiştisin derya batırdım.

¹⁹ Mevlana, Mesnevi ve Şerhi (Şerheden A. GÖLPINARLI), MEBY., İst.1974, c.IV, S.203, 1372. beyit.

Beyik pikre galdım, aklım yitirdim,

Tirik erken, öli bolup galıp men.”(Galıp men 1/23–52)

“Can köydi ceset içre bu ataşı-ahımdan,” (Duman Peyda 1/110–111, 241–242)

Tabii ölüm, beden/cesedin özünü kaybetmesidir, bir gün her insanın başına mutlaka gelecek, kaçınılmaz bir olgudur/sondur.

“Hakdan yetişse perman,

Ne çäre bar, ne derman,

Asman, Gün-ü Ay lerzan

Hem yıldızlar galmazlar.” (Şalar Galmazlar 2/83–84, 122)

“Dünyä, aklım yetmez, beyle yeser sen,

Golsuz tutar sen-de, yüpsüz asar-sen,

Pıragı, tiliñ yığ, tiliñ keser sen,

Ak parça don – kepen geymek biläni.”(Söymek Biläni, 1/244, 248)

Bir varmış bir yokmuş diye özetleyebileceğimiz bu dünya hayatından ayrılır ayrılmaz insanın adı ölü olacaktır. Aradaki süre bir an, bir saat, bir ay, kırk gün de olsa fark etmez. Hemen adın konacaktır: ölü.

“Acal-derya boylar, başıñdan aşar,

Serişdeñ kem bolar, akılıñ çaşar,

Kırk gün ovalından yaprağıñ düşer,

“Öli” diyp at biyrler semada, belli.”(Ussada Belli, 2/11, 533)

Ölüm insanı duygulandıran, gözyaşlarına boğan, ağıtlar yaktıran bir olgudur.

“Magtımğulı, hemdem, akıl sırdaşıñ,

Tutabilmez özün, döküp gözyaşın,

Duman aldı dağlar – kemeriñ başın,

Ay-günler batdılar zarlar içinde.”(Zarlar İçinde, 1/121, 499)

Ölen yakınımız, tanıdığımızısa acımız artar. Bu terk-i diyar eden üstelik insanın evladı veya kardeşiyse bu acı onulmaz hale gelecektir. Keşke ben ölseydim şeklinde başkası için ölmeyi bile göze aldırarak kadar büyük bir acıdır. Mahtumkulu da kaybettiği kardeşlerinin arkasından isyan etmez ama sessiz bir çılgık gibi inler, bağırır.

“İlde-günde yokdur meniñ kararım,

Dert üstüne artdı gayta azarım,

Yat boldı vataniñ, öyüñ övzarıñ,

Kayda vatan tutduñ, gardaş Abdilla.” Abdilla, 1/154–155, 504–505)

Ölüm sonucunda insanın yaşamak zorunda kaldığı ayrılık hepsinden daha kötüdür. Çünkü gidenler geri gelmemektedir. Onlar dönülmez yolda, şair de onulmaz ayrılık acıları içindedir.

“Ayrılık can-cisme çoh azar berdi,

Renc-u elem çekdim, tenim sargardı,

Gussa bilen saç-sakalım agardı,

Ne ruhda şat, ne köñülde hoş galdı.”(Daş Galdı, 1/83, 512)

12. Ölümünden Sonraki Hayat:

Ölümünden sonraki hayat bilinmezlikler içerdiği için hep merak konusu olmuştur.

Bütün semavî dinlerde “ölümünden sonra diriliş” inancı vardır.

Bununla ilgili Mahtumkulu'nda –açık ifadeler olmasa da- “Ahiret inancından bahseden diğer şiirler “tekrar dirilişi” de bize anlatmaktadır.

“Bu dünyäden barsaň, ol dünyä, gardaş,
Näler görecekdir, bu şum gara baş,
Hayır gazan munda – yaniña yoldaş,
Yogsa gabra yeke-yeke gider sen.

Adam oğlu yada salsa asılıñ,
Kaza goymuş acal atlı masılıñ,
Aklıñ bolsa ahiretiñ hasılıñ,
Bu dünyäde eke-eke gidersen.”(Baka-Baka Gider Sen 2/57, 125)

“Bäş vagtı bercay kıl, musulman bolsañ,
Bilip ahiretiñ, gamını iyseñ,
Haniñ barlığında hayır gazansañ,
Rahat yatacak yeriñ – kümmet yağsıdır.”(Gimmat Yağsıdır, 1/112, 441)

Öbür dünyada bu dünyadaki gibi insanlar arasında eşitsizlikler olmayacaktır. Bir dilenci ile şah aynı seviyededir. Hangi ünvanı, hangi adı varsa hepsini bu dünyada bırakır. Öbür tarafta herkesin eşit olduğu bir dünyada yaşar.

“Ölenden soň, şah-u geda barı bir,
Mundan her kim bolducağın goyr gider.”(Sir Gider, 1/166, 306–307)

Ölüm, asıl hayat olan ahiret dünyasına açılan bir kapı olarak düşünülmektedir. Asıl inananlar da onun sevdasıyla gününü/bu dünyasını iyi geçirmelidir. Sonunda mükâfatı cennet olacaktır.

Magtımğulı, habar bergin näderiñ,
Her yan barsaň, acal imiş güzeriñ,
Yashana diyp, yıglap geçdi nederiñ,
Senmi mundan güle güle gider sen?”(Bola-Bola Gider Sen 2/26, 96)

Bu dünyada yaptıklarımız sonucunda öbür dünyada/ahirette bizi ya cennet ya da cehennem beklemektedir. Orada hesap sorulacaktır. Hazırlıklı gitmekte fayda vardır.

Mahtumkulu, bu konuları şiirlerinde İslamî bilgiler çerçevesinde ele alarak işlemiştir.

II. Şairin Sevdiklerinin Ölümünü İşlediği Şiirlerindeki Ölüm Teması: Bu gruptaki şiirlerde, şairin yakınlarının ve sevdiklerinin zamansız ölümlerinden duyduğu acı hâkimdir. Burada şairin iç dünyası kararmıştır, ölüm karşısında çaresizlik ve duyulan müthiş bir acı söz konusudur.

Ağtlar:

İnsan kendi ölümünde bir şey hissedemez. Başkalarının ölümü, bizim algılarımızdaki sürekliliği, bizim bu dünyayı algılamamızı etkilemez. Zaten başkalarının ölümü, bunu etkilemediği için acı verici ve yıkıcıdır. Bu yüzden sevdiğimiz birinin ölümünü gördüğümüzde “*Ben öleydim!*” diye feryat ederiz. (Bauman, 2000:12)

Mahtumkulu, yakınlarının, sevdiklerinin beklenmedik anlarda, erken yaşlarda hatta bazılarının aynı zaman diliminde ölmeleri sonucunda çok büyük acılar yaşamıştır. Kardeşleri ve çocuklarının ölümü ona onulmaz acılar yaşatmış, yüreğinde derin yaralar açmıştır. Onlarla ilgili yazdığı şiirler birer ağıt gibidir.

“Magtımğulı, zürıyadından zar galıp,

Akıl-huşdan, sakgal-saçdan ayrıldı. “(Huşdan Ayrıldı, 1/a37, 255–256)

Çocuklarının ölümü şairi hasrete gark etmiştir.

“Ayrılığa adam oğlı neylesin?

Kim galar görmeyen acal hilesin,

Magtımğulı, hayvan bilse balasın,

İnsan bagrın duzlamayın bolarmı?”(Gözlemeyin Bolarmı?, 1/57, 358)

“Oğlum-Azadım” şiirinde ölüm karşısında o kadar çaresizdir ki, oğlunu sanki uzun yola gönderir gibi dualarla kabre gönderir:

“-Azadı diyir, bile sapa süreli,

Eysem iberele, sınağ görele,

“Amin!” diy, tur, oğlum, pata bereli,

Bir tañrı yar olsun saña, git, oğlum!”(Oğlum-Azadım, 1/24, 460)

Oğlu “Övezgeldi”nin ölümünü “ogulsızlık barça işden betermiş” diyerek anlatır. Şair, evlatsız kalmayı, geriye hayırlı bir evlat bırakamayacak olma anlamında da dile getirir.

“Yekelik hesreti başdan ötermiş,

Ogulsızlık barça işden betermiş,

Zürıyatsız yigidiñ ornı yitermiş,

Yurdu yok, kerveni göçdi diydiler.”(Geçdi Diydiler, 1/130, 502)

Kardeşi Abdilla’nın ölümü de onu derinden yaralamıştır. Abdilla’ya “Kayda vatan tutduñ, gardaş Abdilla!” diye sorar. Şair, satranç oyunundaki gibi “mat olmuştur”. Hem şaşırmış hem de kadere yenik düşmüştür. Burada, ölüm acısının yanında büyük bir özlemin olduğu hissedilir. Şair, kardeşinin nerede olduğunu bilse sanki oraya gidecektir.

“Sen gideliñ dokuz yıldır öteni,

Kayda vatan tutduñ, gardaş Abdilla.

Dolanmazmı insan’yetiñ gideni,

Kayda vatan tutduñ, gardaş Abdilla.

Gülüp-oynamadık bile şat bolup,

Başdan gitdiñ, bütün bizden yat bolıp,

Magtımğulı zar ağlayır mat bolup,

Kayda vatan tutduñ, gardaş Abdilla.” (Abdilla, 1/154, 504)

Yakınlarının ardı ardına ölümü onu şaşkına çevirmiş, eli dili burulmuş, damarları çekilip kanı durulmuş, ölüm üç yakınını üç büyük darbeye vurunca aklını başından almıştır. :

“Bayram gelip, Hanmeñli gız, Canesen,

Bu dertleriñ hayısı birne yana sen,

Çarhı-pelek, her gün çepe döne sen,

Kalbımın dünyəsi veyrana geldi.

Magtımğulı, elip bilim buruldı,

Damarım dartıldı, ganım duruldı,

MAHTUMKULU'NUN ŞİİRLERİNDE ÖLÜM TEMASI

Ölüm zarbı üç taraptan uruldu,
Akılım dağılıp, hayrana geldi.” (Veyrana Geldi²⁰, 1/36, 459)

“Bular Gelmedi” adlı şiirinde Magtumkulu, bütün ölen kardeşleri için ağıt tutar. Ölüdürülen kardeşlerini yollardan bekler. Ama uğurlayanlar bile gelirler, onlar dönmezler.

“Göçi-gonı birle gitdi Abdilla.
Hemme giden geldi, bular gelmedi.
Mämmetsapa gitdi kömek bermäge,
Uzadanlar geldi, bular gelmedi.” (Bular Gelmedi, 1/59, 506–507)

Ölüm öyle acıdır ki, dağlara göklere bu dert verilse dayanamaz. İnsandan başka kimse bu derdi çekemez.

“Keşt eyledim gezdim ışkın dagında,
Ne beladır, kimse çeker bu derdi.
Işk dagın assalar gögüñ boynundan,
Gök titreyip çekebilmez bu derdi.....

Magtımğulı, çekseñ derdi-dügünden,
Ası bolup şıkat etme bu günden
Bu ölmek, ayrılmak galıpdır öñden,
Peder bize miras goymuş bu derdi.” (Bu Derdi, 1/20–21, 143)

Yarının ölümü bütün acılarını daha da perçinlemiştir:

“Bilen yanda meñzär gımmat düre sen,
Tanımaza düşüp, degme yere sen,
Kadır kısmat etse, maña bara sen,
Seniñ kimi yarıdır meniñ ölenim.” (Bagrım Dilenim, 1/18, 450)

Çovdur Han'ın ölümü de Mahtumkulu'nu büyük üzüntüye boğar. Onu “gönül direği” olarak görmüştür. Halkın güvendiği, bel bağladığı liderini kaybetmesi, zaten karışıklık ve düzensizliklerin hâkim olduğu dönemde Çovdur Han'ın ayrılığı bütün Türkmenler için acı olmuştur. Ölümünü, “*halkı bırakıp gitme*” olarak değerlendirmektedir.

“Kaza gahra mündi – perin sındırsa,
Pelek hıyal etdi – mährin indirse,
Derya çoşa geldi – suvdan gandırsa,
Müştak boldı köller Çovdur han için.

Söyle, Magtımğulı, älem bilsinler,
Cayı cennetdedir, güvä bolsunlar,
“Hak rahmet etsin!” diyp, doğa kılsınlar,
Tamam, ulus iller Çovdur han için.” (Çovdur Han Üçin, 1/128–129, 497–498)

Hanın ölümü halkı da ateşler içinde bırakıp gitmesine sebep olmuştur.

²⁰ a. Halk arasında anlatıldığına göre, Magtımğulı'nın kız kardeşleri Hanmeñli, Canesen, onun eşi Bayram üçü bir günde ölmüşler. Şair, bu şiiri o gün yazmış. O zamanlar Mahtumkulu 21 yaşında imiş.
b. Şiirin baş kısmı yok.

“Çovdur han görecim, köñül diregim,
Sen vepat bolup sen zarlar içinde!
Gökleñde pälvanım, ile geregim,
Halkı goyup gitdiñ, narlar içinde!” (Zarlar İçinde,1/129, 499)

Mahtumkulu, kendi ömrüne/ölümüne de ağıtlar yakar.

“Ömrüm, ey, gül ömrüm, ey!

Solupdır pıgan bilen;

Ataş üstüne düşüp,

Köyüpdür ten can bilen.

Ömrüm, ey, gara gözüm,

Kimge derkardır sözüm,

Gökleñ içre bir özüm,

Galıp men arman bilen.

Ömrüm, gülşen baharım,

Düşmey acap nazarım,

Magtım gulı, azarım,

Gitdi tenu-can bilen.” (Solupdır Pıgan Bile, 1/79–80, 487)

III. Ayrılık-Ölüm Kıyaslaması: Üçüncü grupta ise şairin dünyevî aşktan çektiği sıkıntı, Meñli Hanım’a olan aşkı yer almaktadır. Sevdiğinden ayrı olmanın ölümden daha beter olduğu fikrinden hareketle ölüm ve ayrılık konusundaki kıyaslama karşımıza çıkmaktadır. Birine seslenirken kendi kaybettiğini hatırlar ve benim ölen sevdiğim de senin gibi bir yârdi, der.

“Bilen yanda meñzâr gımmat düre sen,

Tanımaza düşüp, degme yere sen,

Kadır kısmat etse, maña bara sen,

Seniñ kimi yarıdır meniñ ölenim.”(Bagrım Dilenim, 1/18, 450)

Gerçek ölüm olmamasına rağmen bir türlü kavuşamadığı yâriden ayrı olmak şair için ölümden daha beterdir. Ayrılık ölümden beterdir:

“Mekgä baran bolar hacı,

Ayrılık ölümden acı,” (Yar Gerekdir 1/135–136, 154–155)

“Bülbülüm ahı zar çekip,

Täze gülzardan ayrıldım.

Gözden ganlı yaşım döküp,

Ol sever yarden ayrıldım.

Ayrıldım gunça gülümden,

Sıya saçlı sünbülümnden,

Hoş ovazlı bilbilimnden,

Şirin güftardan ayrıldım.

.....

İlleri bar diñli-diñli,

Sovuk suvlı, ter öleñli,

İli-gökleñ, adı-Meñli

Nâzli dildardan ayrıldım.” (Ayrıldım, 1/41, 182–183)

“Sen garıp sen, men pakır men, sende, mende çäre yok,

Sövdüğim, takdırı-hakdırı ayıran bizden seni.” (Novruzdan Seni 1/40, 160–161)

Değerlendirme / Sonuç:

Öncelikle ölüm tabii bir olgudur. Her insan doğduğu gibi bir gün ölecektir. Birçok düşünür ve sosyal bilim araştırmacısı ölüme kendi hayat anlayışı ve inancı doğrultusunda yaklaşmıştır.

Ölüm korkusunu yenmenin yolu, Mahtumkulu’nda dinî inançlardır. Öbür dünya için hazırlıklı olmaktır. Teslimiyettir.

Mahtumkulu’nun ölümle ilgili görüşleri İslamî inançlar çerçevesinde örgülenmiştir. Ölüme teslimiyetçi bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Tasavvufta gördüğümüz “ölmeden ölme” fikri Yesevî medresesinde irşad olan Mahtumkulu’nda da ifadesini bulmuştur.

Mezarlıklar, ölümün daha çok hissedildiği, ders alınması gereken mekânlardır. Ölümle hayat arasındaki ara merhsledirler.

Ölüm sonrası hayat da Mahtumkulu’nda ele alınan konulardandır. Bu, ahiret hayatı ve buna bağlı inançlar çerçevesinde ele alınır. Bu dünyadaki hayatımız ahiret hayatımızı belirleyecektir. Bu tarz düşününce ölüm de anlam kazanmakta, öbür dünyada cennet veya cehennem seçenekleri bu dünyaya farklı bakılması gereğini de doğurmaktadır.

Kısacası Mahtumkulu’nda ölüm tabii bir hadisedir. Mutlaktr. Bu dünyayı güzel yaşayıp ölümü de hazır bir şekilde ve huzurla karşılamak gerekir. Üç günlük hayatın başka bir gayesi yoktur. Eğer insan başarabiliyorsa nefisini daha bu dünyadayken yok etmeli, ölmeden önce ölmelidir.

Kutadgu Bilig’de söylendiği gibi:

“Tiriglik tükeli tükül üç kün ol

Anıngda narusı neçe tüş tün ol

Birisi yarın ol biri keçti tün

Yarınka tegirmü tiriglik bu kün.”(3605–3606)²¹

KAYNAKÇA / KISALTMALAR

ARSLAN Ahmet Ali ARSLAN, 1995, “Kızılderili ve Asya Türk Şamanizmi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Temmuz, S:103, s.42.

BALCI Yunus BALCI, 2008, **Tanpınar-Trajik Bir Şair ve Şiiri**, İstanbul.

BAUMAN Zygmunt BAUMAN, 2000, (çev. Nurgül DEMİRDÖVEN), **Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri**, Ayrintı Yay., İstanbul.

Himmet BİRAY, 1995, **Mahtumkulu Divanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

BROWN Norman O. BROWN, 1996, **Ölüme Karşı Hayat – Tarihin Psikanalitik Anlamı**, Ayrintı Yay., İstanbul.

GAZALÎ İ İMÂM-ı GAZALÎ, (Çev. Ramazan YILDIZ), **Tasavvufun Esasları**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

²¹ Hayat tamamı tamamına üç gün sürer: Bundan ötesi birkaç rüya ve gecedir. // Bu üç gündün biri: yarındır; biri-dün geçti; bugünkü hayat acaba yarına ulaşacak mı?

- GAZALİ** İMÂM-ı GAZÂLÎ, (Çev. Abdullah AYDIN), **Ölüm ve Ötesi**, Seda Yay., İstanbul.
- LÉVİNAS** Emmanuel LÉVİNAS, 2006, (çev. Nami BAŞER), **Ölüm ve Zaman**, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- TSSR İlimler Akademiyası Mağtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı, 1983, **Mağtımğulı – Saylanan Eserler I, II**; Türkmenistan Neşiryatı, Aşgabat.
- ÖNDER** Mehmet ÖNDER, **Mevlânâ** (Hayatı-Eserleri), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- TATCI** Mustafa TATCI, 1997, **Yûnus Emre Dîvânı I, II**, MEB Yay., İstanbul.
- YUSUF HAS HÂCIB, (Çev. Reşid Rahmeti ARAT), 1979, **Kutadgu Bilig I-Metin**, TDK Yay., Ankara.
- YUSUF HAS HÂCIB, (Çev. Reşid Rahmeti ARAT), 1985, **Kutadgu Bilig II-Çeviri**, TTK Yay., Ankara.